

RIMA CICĖNIENĖ

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

LMAVB informacijos išteklių fondo valdymas: tradicija, ypatybės, problemos ir perspektyvos

Anotacija. Straipsnyje siekiama įvertinti LMAVB informacijos išteklių valdymo būklę, nustatyti susidariusias fondo valdymo tradicijas ir ypatybes, išvelgti kylančias problemas ir pasiūlyti jų sprendimo būdus, taip pat pasvarstyti apie fondo valdymo perspektyvas ir tikslinės skaitytojų, vartotojų auditorijos telkimą. Straipsnio pagrindu tapo 2017–2018 m. LR Kultūros ministerijos užsakymu vykdyto Lietuvos bibliotekų fondo valdymo efektyvumo tyrimo metu surinkti duomenys apie LMAVB informacijos išteklių fondo valdymą. Tyrimo metu buvo atskleista 2008–2017 m. fondo būklė ir raidos tendencijos. Pasitelkus užsienio tyrėjų įžvalgas ir apibrėžtis nagrinėjama, ar LMAVB sukauptas fondas atitinka mokslinių tyrimų bibliotekai keliamus reikalavimus.

Esminiai žodžiai: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka; mokslinė biblioteka; informacijos ištekliai; bibliotekos fondai; fondų valdymas; komplektavimas; specialiosios kolekcijos; vidinės kolekcijos.

Įvadas. Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centro iniciatyva 2010–2011 m. buvo atliktas Lietuvos mokslo ir studijų ateities įžvalgų tyrimas „Moksloji Lietuva 2030“ [41]. Ekspertai nustatė svarbiausias tendencijas, reikšmingai pakeisiančias mokslo ir studijų sistemos raidą, mokslo vaidmenį visuomenėje. Vienas svarbiausių pokyčių – besusikurianti moksloji visuomenė. Jos skiriamieji bruožai: visą gyvenimą trunkantis mokymasis, kūrybiškumas, mokslo žinių ir metodų taikymas, kuriant naujoves. Šioje visuomenėje itin reikšmingą vietą užima veiklos, paremtos naujausiais mokslo informacijos šaltiniais. Jau daugiau nei 100 metų tokius išteklius Lietuvos mokslo ir kultūros bendruomenei telkia Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (toliau – LMAVB, Biblioteka).

Bibliotekų kaupiama informacija, jos atitiktis kultūros, informacijos ar mokslo ir studijų poreikiams – nuolat mokslo bei profesinėje literatūroje svarstoma tema. Kitas dažnas šių diskusijų dalykas – efektyvus išteklių valdymas. Šie klausimai aktualūs kultūros politikos kūrėjams ir vykdytojams, taip pat bibliotekų vadovams, daugelio pasaulio šalių specialistams. Ne išimtis ir Lietuva. 2017–2018 m. LR Kultūros ministerijos užsakymu buvo įvykdytas Lietuvos bibliotekų fondo valdymo efektyvumo tyrimas [apie tai žr. 28], kurio antruoju etapu (2018 m. kovo–rugpjūčio mėnesiais) buvo atlikti sisteminiai sektoringi tyrimai pagal bibliotekų tipus¹. Gautų rezultatų pagrindu sukurta *Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių efektyvaus valdymo koncepcija*.

¹ Tąkart į atskirą nuo mokslo ir studijų – universitetų ir kolegijų – bibliotekų tyrimų lauką buvo atskirtos mokslinės – mokslo institutuose veikiančios – bibliotekos.

cija [40]. Nustačius valdymo problemas teisinėje, ekonominėje, institucinėje, socialinėje ir technologinėje bibliotekų sistemos aplinkoje, dokumente buvo pateiktos rekomendacijos koncepcijai įgyvendinti bei pasiūlyta Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių keturių lygmenų valdymo struktūra ir sprendimų priėmimo sistema [40, 22–30]. Koncepcijos autorių siūlymu, ilgametes informacijos išteklių kaupimo veiklas puoselėjanti LMAVB buvo priskirta trečiajam valdymo lygmeniui, suteikiant metodinio centro funkcijas mokslo institutų bibliotekų sektoriaus mastu. Kas lėmė tokį sprendimą? Kaip valdomi LMAVB sukaupti informacijos ištekliai? Kokią įtaką šiam procesui turi Bibliotekos išgyventi ir išgyvenami pasauliniai bei vietiniai pokyčiai – spartus technologinis proveržis, globalizacija ir tarptautiškumo plėtra, teisinės ir socialinės aplinkos, mokslo sistemos kaita, menų, verslo ir mokslo integracija, tuo pat metu prasidėjusi ir vykstanti pastatų rekonstrukcija ir renovacija? Lietuvos bibliotekų fondo valdymo efektyvumo tyrimo metu sukaupta informacija sudarė galimybę atidžiau pažvelgti į LMAVB fondo valdymą ir tapo šio straipsnio pagrindu.

Straipsnio tikslas – įvertinti LMAVB informacijos išteklių valdymo būklę, nustatyti susidariusias fondo valdymo tradicijas ir ypatybes, išvelgti kylančias problemas ir pasiūlyti jų sprendimo būdus, taip pat pasvarstyti apie fondo valdymo perspektyvas ir tikslinės skaitytojų, vartotojų auditorijos telkimą. Tikslui pasiekti bus aptarta mokslinės bibliotekos sąvoka, trumpai apžvelgta LMAVB fondų komplektavimo istorija, nagrinėjamos pasirinktos informacijos išteklių valdymo sritys. Tad pirmiausia, matyt, reiktų atsakyti į klausimą, kokią vietą Lietuvos bibliotekų sistemoje užima LMAVB.

LMAVB vieta bibliotekų sistemoje. Mokslinė biblioteka? Remiantis Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymo (toliau – LRB) III skirsnio 7, 13 ir 14 straipsniais [48], įteisinančiais ir aiškinančiais Lietuvos bibliotekų sistemą, LMAVB priskiriama kartais specialiosioms, o kartais – kitoms bibliotekoms. Dėl sukaupto rašto ir kultūros paveldo, fondo išskirtinės reikšmės mokslui, švietimui, kultūrai ir šalies ūkiui, jai suteiktas valstybinės reikšmės bibliotekos statusas, įpareigojantis instituciją atlikti „atitinkamos srities bibliotekų veiklos koordinavimo ir metodinės pagalbos funkcijas“, vykdyti „kultūrinės plėtros per mokslinius tyrimus veiklą“.

Įvairiuose dokumentuose ir profesinėje literatūroje [7, 590] nurodomos mokslo institutų bibliotekų sektoriaus metodinio centro funkcijos Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekai. Manytina, jos suteiktos vadovaujantis daugiamete Bibliotekos veiklos tradicija Lietuvos mokslų akademijos (toliau – LMA) sudėtyje. Todėl Biblioteka dažnai vadinama moksline. Tačiau mokslinės bibliotekos vardas šiuo metu Bibliotekų įstatymu oficialiai suteiktas tik Lietuvos nacionalinei M. Mažvydo bibliotekai [48, III sk. 8 str. 1 p.], o LMAVB tai nurodo savo veiklos nuostatuose [45]. Užsienio literatūroje mokslinėmis (arba mokslinių tyrimų, angliškai – *research*) bibliotekomis dažnai vadinamos mokslo ir studijų institucijų, kartais – ir nacionalinės bibliotekos, jos telkiasi į profesines organizacijas, pavyzdžiui, „Academic and Research Libraries Section“ Tarptautinėje bibliotekų asociacijų ir institucijų federacijoje (IFLA); „Research Libraries Group“ (arba RLG) JAV bibliotekų asociacijoje; „Association of European Research Libraries“ (LIBER). Lietuvoje jas telkia „Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacija“ (LMBA). Mokslinės bibliotekos apibrėžimas yra problemiškas, institucijos funkcijos ir veiklos kryptys gali būti traktuojamos skirtingai [6]. Tad kokiais esminiais požymiais – institucine priklausomybe, organizacine struktūra, teikiamomis paslaugomis ar sukauptais ištekliais, vykdomomis mokslo tyrimų veiklomis – grindžiama mokslinės bibliotekos apibrėžtis?

LMAVB sukauptų informacijos išteklių (straipsnyje vartojami ir sinonimai – fondas, kolekcijos [4; 52, 18, elem. 2.3.28]) vertė ir institucijos vieta bibliotekų sistemoje buvo diskutuota dar 2009 m. LR Kultūros bei Švietimo ir mokslo ministerijų surengtoje apskritojo stalo diskusijoje

„Šiuolaikinė mokslinė biblioteka – moderniam mokslininkui ir visuomenei“ [54]. Po kelerių metų, 2014-aisiais, Zinaida Manžuch, Elena Macevičiūtė, Benas Adomavičius parengė „Lietuvos valstybinės reikšmės ir apskričių viešųjų bibliotekų paskirties, funkcijų, paslaugų ir valdymo plėtros galimybių studiją“ [55]. Joje buvo pripažinta, kad dabartinis Lietuvos bibliotekų įstatyme pateiktas valstybinės reikšmės bibliotekos apibūdinimas atitinka unikalų LMAVB vaidmenį Lietuvos bibliotekų sistemoje. LMAVB steigėjui ir veiklą kuruojančiai LR Švietimo ir mokslo ministerijai buvo pasiūlyta pripažinti Biblioteką „kultūros paveldo mokslinių tyrimų institucija, [...] apibrėžti LMAVB indėlį dalyvaujant nacionalinių humanitarinių tyrimų infrastruktūrų kūrimo procesuose, užtikrinti galimybę kurti tarptautines integruotas humanitarinių tyrimų infrastruktūras perspektyviose Lietuvai tyrimų srityse“ [55, 5]. Tokiu būdu dar kartą buvo patvirtinta sukaupto informacijos išteklių fondo išskirtinė reikšmė mokslui, švietimui, kultūrai ir šalies ūkiui, o pati Biblioteka pripažinta integralia mokslo ir studijų institucijų bibliotekų sektoriaus dalimi. Ši išvada Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteką leidžia pagrįstai priskirti prie mokslinių bibliotekų grupės instituciniu ir vykdomų veiklų aspektu.

Šiandienė mokslinės bibliotekos samprata užsienio šalyse remiasi dar 1983 m. Amerikos bibliotekų asociacijos (*American Library Association*, arba ALA) žodyne Heartsillo Youngo pateiktu apibrėžimu: tai institucija, kuri turi sukaupusi išsamią vienos ar kelių mokslo sričių išteklių kolekciją, apimančią pirminius ir antrinius šaltinius, teikia mokslininkams išsamią chronologinę ir (arba) geografinę mokslinės minties aprėptį; tenkinančią ne vienos institucijos mokslinių tyrimų poreikius [1, 193; 58]². Michaelis Knoche, remdamasis Vokietijos bibliotekų sistema, šią sąvoką dar papildo: mokslinė biblioteka, netelpanti į tradicinę bibliotekų sistemą, dažnai yra nepriklausoma, sukaupusi senus, itin turtingus fondus ir juos interpretuojančią mokslinę literatūrą [33]. Kaip mokslinių tyrimų bibliotekų pavyzdžius jis nurodo Herzogo Augusto biblioteką Volfenbiutelyje, Kunigaikštienės Annos Amalijos biblioteką Veimare ir kt. Taigi biblioteka gali būti „mokslinė“ ir nebūdama mokslo institucijos dalimi, pabrėžiamas jos sukauptas, mokslo poreikius atliepantis informacijos išteklių fondas. Dar tikslesnį tokio fondo apibūdinimą pateikia JAV Kongreso bibliotekos ir Mokslinių bibliotekų grupės (RLG) specialistai, kurių nuomone, mokslinių bibliotekų sukaupti ištekliai turi būti išsamūs, teikiantys informaciją ir disertacijoms, ir nepriklausomiems moksliniams tyrimams, apimantys mokslinių tyrimų ir eksperimentų duomenis, ataskaitas, taip pat platų specializuotų monografijų, informacinių leidinių ir mokslo periodikos spektrą, išsaugant senesnę medžiagą istoriniams tyrimams [9]. Esminis visuose apibrėžimuose esantis mokslinės bibliotekos bruožas – mokslo tyrimams skirtos išsamios, autentiškos, kokybiškos turinio informacijos išteklių kolekcijos ir jų pagrindu teikiamos paslaugos vartotojams. Ar šiuos mokslinės bibliotekos kriterijus atitinka LMAVB fondai ir jų valdymas? Ką mes jau žinome apie šios institucijos informacijos išteklių valdymą?

Temos ištirtumas. Informacija apie LMAVB fondų valdymo tyrimus iki 2007 metų sutelkta Bibliotekos veiklai skirtoje bibliografijoje [44]. Pirmieji šios temos tekstai pasirodė jau 1950 metais. Daugiausia dėmesio buvo skiriama atskiroms valdymo sritims: fondų komplektavimo istorijai ir šaltiniams, dokumentų panaudai, rankraščių ir retų spaudinių kolekcijų informatyvumui atskleisti. Iš gausių straipsnių autorių norėtusi paminėti kelis. Bendraisiais fondų valdymo, naujų veiklų klausimais rašė ilgametis Bibliotekos direktorius Juozas Marcinkevičius ir direktoriaus pavaduotojas Adolfas Ivaškevičius. Daugiausia dėmesio buvo skiriama mokslinės literatūros komplektavimui tiek LMAVB, tiek akademinėms bibliotekoms tinkle (Šeina Gailevičienė, Irena Ilikevičienė, Danutė Sklėriūtė ir Marytė Judžentienė, Lidija Leonova). Sukauptų fondų

2 Tarptautinės bibliotekų statistikos standarte tokios bibliotekos vadinamos akademinėmis, žr. [52, 1, elem. 2.1.1.].

reikšmę mokslo tiriamiesiems darbams pirmas atskleidė astronomas, matematikas ir mokslo istorikas akademikas Paulius Slavėnas 1967 metais [66]. Š. Gailevičienė papasakojo apie 1975 m. vykdytą Bibliotekos fondų ir skaitytojų informacinių poreikių tyrimą [22]. Naujausias tyrimas apie LMAVB informacijos išteklių fondo raidos etapus atskleidžiamas direktoriaus Sigito Narbuto straipsnyje, skirtame Bibliotekos veiklos šimtmečiui [57]. Per pastaruosius 10 metų naujų straipsnių apie Bibliotekos fondo valdymą, komplektavimo šaltinius ir procesus, fondo panaudą parengta nebuvo.

Tyrėjų dėmesio stokoja visas Lietuvoje sukauptas dokumentų fondas, o itin mažai jo skiriama informacijos išteklių valdymo problemoms. Pagrindinius teorinės ir praktinės veiklos vadovus parengė Genovaitė Ivaškevičienė [26; 27], statistikos ir veiklos rodiklius aiškino Dalia Jaskonienė [29]. Irena Krivienė ir Žibutė Petrauskienė, remdamosi Vilniaus universiteto bibliotekos praktika, svarstė tradicinių ir elektroninių informacijos išteklių privalumus ir vartotojų poreikių atitiktį, aptarė hibridinės bibliotekos sąvoką [34]. Privalomojo egzemplioriaus problematikai dėmesį skyrė Nijolė Bliūdžiuvienė [8]. Buvo publikuoti bibliotekų fondų tyrimų, taikant anketavimą [35], BIX metodiką [30] ir „Conspectus“ modelį [60], rezultatai. Ypač aktualus buvo Marijos Prokopčik ir Elonos Varnauskienės straipsnis apie išteklių vadybos pokyčius Vilniaus universiteto bibliotekoje [61]. Būtina dar kartą paminėti ir „Lietuvos valstybinės reikšmės ir apskričių viešųjų bibliotekų paskirties, funkcijų, paslaugų ir valdymo plėtros galimybių studiją“, kurioje taip pat aptarti ir bendrieji bibliotekų informacijos išteklių vertinimo rodikliai [55]. Todėl Kultūros ministerijos inicijuotas Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių tyrimas buvo itin aktualus, savalaikis ir naudingas, leidęs iš šono pažvelgti į kasdienes veiklas.

Nagrinėjant LMAVB informacijos išteklių valdymą, fondo formavimo išorinei aplinkai apibrėžti pasitelkti Lietuvos mokslą bei studijas ir bibliotekų veiklą reglamentuojantys teisiniai dokumentai, Lietuvos mokslo sistemą apibendrinančios studijos, o vertinant fondo valdymą ir numatant gaires, pasinaudota užsienio tyrėjų įžvalgomis. Tarptautinėje mokslo literatūroje bibliotekų informacijos išteklių valdymui skiriamas didelis dėmesys. Jį liudija leidžiami tik šiai veiklos sričiai skirti mokslo periodiniai leidiniai *Collection management*, *Collection Building*, taip pat dažni pasirodantys straipsniai bibliotekų veiklai skirtuose mokslo žurnaluose. Tekstuose pateikiamos praktinės, tyrimais pagrįstos žinios apie fondų komplektavimą, administravimą, išsaugojimą, vertinimą ir tvarkymą, siūlomos šių veiklų gairės. Bibliotekų informacijos išteklių kaupimo, valdymo klausimus autoriai tiesiogiai sieja su bibliotekos tipu. Todėl rengiant šį straipsnį buvo pasinaudota Michaelo Levine-Clarko [38; 39], Tony Horavos [24], Sheilos Corral [10–12] įžvalgomis apie fondų komplektavimo politiką ir tendencijas mokslinėse bibliotekose. Nagrinėjant fondų kaupimo ir informacinės vertės pokyčius tinklaveikos aplinkoje, buvo naudingos Lorcano Dempsey'o, Constancos Malpas ir Briano Lavoie mintys [13; 14]. Jų nuomone, kaip spausdintų informacijos išteklių valdymas buvo tapęs bibliotekos organizacinės struktūros pagrindu, taip institucinę struktūrą paveiks ir tinklaveikos aplinkos sąlygoti išteklių kaupimo veiklos pokyčiai. Šių tyrėjų įžvalgoms atliepia Sheilos Corral ir Angharado Robertso siūloma nauja informacijos išteklių fondo (kolekcijos) sąvoka. Mokslininkų teigimu, skaitmeninėje aplinkoje fondas (kolekcija) suvokiamas ne tik kaip *objektas*, bet ir kaip *prieiga* prie informacijos bei su jos kaupimu, atranka susiję *procesai* [10; 11]. Nagrinėjant LMAVB sukauptus fondus, buvo pasitelktas ir Lorcano Dempsey'o konceptas, skirstantis fondus į „vidines ir išorines“ (*inside-out* ir *outside-in*) kolekcijas [13] bei Tomo Hyry'o [23], Ricko Andersono [3] įžvalgoms apie institucijose sukurtus išteklius, specialiuųjų (retų spausdintų ir rankraščių) rinkinių vietą mokslinės bibliotekos išteklių visumoje, jų panaudos perspektyvas. Vertinant išteklių komplektavimo ir panaudos sąsajas, buvo vertingos Melissos Raynard [62], Coeno Wilderso [67] mintys apie mokslo bendruomenės skaitymo įpročius.

Tyrimas: eiga, duomenų šaltiniai ir taikyti metodai. Kaip jau buvo minėta, straipsnio pagrindu tapo Lietuvos bibliotekų fondo valdymo efektyvumo tyrimo metu sukaupta informacija. Tikslinga trumpai atskleisti, kaip šios žinios buvo surinktos.

Tyrimo antrojo etapo metu (2018 m. kovą–rugsį) buvo atlikti Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo valdymo sektoringų laukų sisteminiai tyrimai pagal bibliotekų tipus. Straipsnio autorei teko užduotis išnagrinėti Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių ir mokslo institutų bibliotekų sektoriaus lauką. Tyrimo metu buvo nagrinėjamos kelios fondų valdymo sritys [40, 4]:

- valdomų informacijos išteklių struktūra ir kaita;
- bibliotekų fondo komplektavimo finansavimo mechanizmai ir dokumentų komplektavimo būdai;
- elektroninių išteklių komplektavimas ir naudojimas;
- komplektavimo prioritetai;
- autorių teisės;
- bibliotekų fondo teisinė bazė;
- bibliotekų fondo panauda; sklaida;
- deponitinio, mainų ir atsarginio fondų tikslingumas;
- fondo apsauga ir saugojimas;
- bibliotekų fondo formavimo koordinavimo ir kooperavimo galimybės;
- fondotyra.

Siekiant nustatyti informacijos išteklių fondo valdymo ir raidos tendencijas, lyginti 2008 ir 2017 bibliotekų veiklos metai. Pagrindiniu kiekybinio tyrimo duomenų šaltiniu tapo Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (toliau – LNMMB) kaupiami Lietuvos bibliotekų statistiniai duomenys (toliau – LIBIS BSM), taip pat pasinaudota LR Kultūros ministerijai teikta 2017 m. kultūros paveldo skaitmeninimo statistine ataskaita. Surinkti statistiniai duomenys buvo panaudoti valdomų informacijos išteklių struktūros, panaudos, įsigijimų ir kitų rodiklių kaitai nagrinėti. Renkant šiuos duomenis, dėl pakitusio institucijų tinklo ir pakitusių reikalavimų teikiamaoms statistinėms veiklos ataskaitoms susidurta su duomenų netolygumu ir skirtingu vartojamų sąvokų aiškinimu (jos aptariamos toliau). Atliktas statistinis tyrimas nustatė pokyčius, bet vis dėlto leido nustatyti tik pagrindines struktūros ir kaitos kryptis. Siekiant atskleisti žinias apie informacijos išteklių valdymą, pasitelkus interviu metodą ir anketavimą, buvo atliktas kokybinis tyrimas. Pagal užsakovo iškeltus tyrimo uždavinius buvo sudarytas klausimynas, į kurio klausimus atsakė ir LMAVB padalinių (Fondų ir vartotojų aptarnavimo, Komplektavimo, Mokslinės informacijos, Rankraščių, Retų spaudinių, Skyriaus mokslo institutuose skyrių), atsakingų už atskiras fondo dalis, vadovės ir darbuotojos³. Gauti atsakymai buvo tikslinami pokalbių su dirbančiais specialistais metu, nagrinėjant metines veiklos ataskaitas. Kokybinio tyrimo metu gauti duomenys taip pat patikslino, paaškino statistiniu būdu surinktas žinias, išteklių fondo raidos priežastis ir tendencijas. Siekiant nustatyti informacijos išteklių valdymo efektyvumą, identifikuoti problemas, buvo pasitelktas SSGG (stiprybių, silpnybių, galimybių ir grėsmių) metodas.

Rengiant šį straipsnį, Lietuvos bibliotekų fondo valdymo efektyvumo tyrimo planas buvo pritaikytas atskirų valdymo sričių ir objektų (suglaudinant ir pergrupuojant išskirtas valdymo sritys) duomenims nagrinėti, panaudoti tik LMAVB fondo tyrimą atskleidžiantys, pagal LNMMB parengtas tyrimo gaires sukaupti kiekybiniai ir kokybiniai duomenys. Mokslo insti-

3 Nuoširdžiai dėkoju kolegėms dr. Daivai Narbutienei, dr. Giedrei Miknienei, Erikai Kuliešienei, Daivai Liudavičienei, Eglei Šeždienei ir Janinai Stankevič už pagalbą atliekant tyrimą.

tutų duomenys, esant reikalui, pasitelkiami palyginimui. Sutelkus dėmesį tik į LMAVB fondą, iš dalies keitėsi kai kurie statistinio tyrimo rezultatai, jais grįstos tyrimo išvalgos ir išvados, buvo galima išryškinti fondo valdymo tradicijas ir ypatybes, pabrėžti kylančias esmines problemas, nustatyti fondo raidos tendencijas ir numatyti ateitį.

Siekiant suprasti dabartinę nagrinėjamų informacijos išteklių fondų būklę bei statistinius duomenis, būtina trumpai aptarti LMAVB fondų sudarymą veikusią istorinę institucijos raidą, Lietuvos mokslų akademijos struktūrinę kaitą, kitus svarbius 2008–2017 metų įvykius.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos informacijos išteklių fondo sudarymo sąlygos. Bibliotekos išteklių komplektavimo istorija prasideda 1912 metais, kai advokatas Tadas Stanislovas Vrublevskis asmeninės bibliotekos pagrindu įsteigė Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių viešąją biblioteką. Jau tada fondą sudarė kelių rūšių dokumentai: apie 65 000 knygų, apie 3 000 raizinių, 1 000 žemėlapių, apie 5 000 rankraščių ir daugiau kaip 10 000 autografų. Keičiantis valstybinei ir institucinei priklausomybei, Bibliotekoje buvo kaupiama liuaninė, universali mokslinė literatūra, dokumentinis paveldas. Išskirtinis dėmesys buvo skiriamas su LDK ir Vilnijos kraštu susijusiems ištekliams. Vykdydama regioninės bibliografijos funkcijas, nuo 1932 m. Biblioteka gavo privalomąjį egzempliorių iš keturių Lenkijos vaivadijų: Vilniaus, Balstogės, Palenkės ir Naugarduko. Institucija komplektavo ir bibliografiškai aprašė visa, kas susiję su LDK, Inflantų (arba Livonijos), Kuršo istorija, taip pat registravo einamąją nepriklausomų Lietuvos, Latvijos, Estijos ir sovietinės Baltarusijos spaudą, leidinius apie Lietuvos ir Lenkijos karimų bei totorių gyvenimą, bažnyčių istorijos dokumentus. Bibliotekos fondai sparčiai augo privalomojo egzemplioriaus, depozitų, prenumeratos ir kitais būdais. 1940 m. juos sudarė apie 260 tūkst. dokumentų vienetų [57, 18–19, 22–23].

Nuo 1941 m. sausio 16 d. Biblioteka priklausė įsteigtai Lietuvos mokslų akademijai, kurios direktorius Petras Vaičiūnas, matyt, pirmą kartą ją apibūdino kaip mokslinę, telkiančią mokslui vertingų dokumentų [57, 24]. Tais pačiais metais Bibliotekai buvo paskirtas respublikinis privalomas visų spaudinių egzempliorius, o 1946 m. – Lietuvos spaudinių ir pagal nustatytą tematiką visoje Sovietų Sąjungoje leistos literatūros rusų kalba egzempliorius. Pokario metais sukūrus LSSR MA mokslo institutų tinklą, išskirtinis dėmesys buvo skiriamas fundamentinių tikslųjų ir gamtos mokslų išteklių kaupimui. Nuo 1948 m. pradėta komplektuoti užsienio literatūrą gamtos, technikos, medicinos, žemės ūkio ir kai kuriais kitais klausimais [50, 7–8], o jau nuo 1949 m. buvo skiriama specialiųjų lėšų užsienio šalių mokslinei literatūrai įsigyti [56, 438]. 1950 m. pradėta keistis knygomis ir mikrofilmais su užsienio mokslinėmis bibliotekomis bei įstaigomis. 1953 m. Biblioteka turėjo 66, o 1965 m. – jau 493 institucijas-mainų partnerius iš 133 šalių [56, 439]. Informacijos išteklių fondas augo, o Bibliotekos mokslinis profilis nuo vyravusių humanitarinių ir socialinių mokslų pasikeitė į universalų [57, 28–34]. Biblioteka turėjo padėti aprūpinti mokslinę literatūrą susidariusį LSSR mokslų akademijos įstaigų tinklą, taip pat vykdyti mokslo tyrimus knygotyros, bibliografijos ir bibliotekininkystės srityse [56, 435]. 1965 m. buvo įsteigti Bibliotekos filialai mokslo institutuose, veikę (su nežymiais pokyčiais) iki 2009 m.

1991 m. naujuoju Mokslo ir studijų įstatymu buvo pakeistas Lietuvos mokslų akademijos juridinis statusas. Jos sudėtyje liko tik keletas mokslų tyrimų institutų ir Biblioteka. Kitos mokslo įstaigos tapo savarankiškoms institucijomis. 2008 m. LMAVB pagal bendradarbiavimo sutartį aptarnavo Teorinės fizikos ir astronomijos, Matematikos ir informatikos, Biochemijos, VU Imunologijos, Botanikos, Geologijos ir geografijos, Chemijos, Fizikos, Puslaidininkių fizikos bei Kultūros, filosofijos ir meno institutus. Šiuo laiku įvyko dar vienas pokytis, svarbus informacijos išteklių valdymui: buvo peržiūrėta lėšų mokslo informacijos ištekliams komplek-

tuoti skyrimo strategija. LR švietimo ir mokslo ministerija nutarė daugiau lėšų skirti duomenų bazėms prenumeruoti, tačiau pagrindinė jų dalis buvo skiriama aukštųjų mokyklų poreikiams tenkinti.

2009–2011 m. Lietuvos mokslo sistema patyrė naują dalinę tinklo pertvarką [19]. 2008–2017 m. laikotarpiu, prie Vilniaus universiteto prijungus Biochemijos, VU Teorinės fizikos ir astronomijos bei Matematikos ir informatikos institutus, jų mokslininkams kaupti informacijos ištekliai, kaip Bibliotekos turtas, buvo grąžinti į LMAVB Pagrindinį fondą. Sujungus Chemijos, Puslaidininkių fizikos ir Fizikos institutus į Valstybinį mokslinių tyrimų institutą – Fizinių ir technologijos mokslų centrą (toliau – FTMC), dalis jiems reikalingų išteklių buvo deponuota, kita dalis grįžo į LMAVB, o dubletiniai ir nebeaktualūs leidiniai – nurašyti.

Nuo 2014 m. rengiantis Bibliotekos saugyklų pastato rekonstrukcijai, buvo intensyviai tirti sukaupti fondai. 2015–2016 m. dalis atrinktų neaktualių, besidubliuojančių išteklių taip pat buvo nurašyta, tad sukauptas Pagrindinis fondas sumažėjo. 2018 m. LMAVB bendradarbiavimo sutarčių pagrindu mokslo informacijos ištekliais aprūpino Gamtos tyrimų centro (toliau – GTC), Lietuvos kultūros tyrimų instituto (toliau – LKTI) ir FTMC tyrėjus. Išliko ir kita svarbi, auganti vartotojų grupė – akademinė, kultūros ir kūrybinė bendruomenės.

Tiriamuoju laikotarpiu LMAVB informacijos išteklių fondo valdymo kaitą veikė du svarbiausi dalykai: įvykusi mokslo institutų sistemos pertvarka ir Bibliotekos rekonstrukcija-renovacija. Trumpa LMAVB veiklos raidos istorija bei mokslo sistemos kaitos aptarimas leidžia suprasti, kaip susidarė tiriami ištekliai fondai ir nusistovėjo komplektavimo kryptys, paaiškina fondų struktūros įvairovę ir statistikos būklę, kilnojamųjų kultūros vertybių gausą, aptarnaujamos bendruomenės statistikos kaitą.

Tyrimo metu sukaupta informacija atskleidžiama trijose straipsnio dalyse. Pirmojoje į LMAVB informacijos išteklių fondą žvelgiama kaip į objektą. Remiantis statistiniais duomenimis, nagrinėjama jo struktūra ir kaita, tiriamas juos lemiantis įsigijimų ir išlaidų pokytis, taip pat panauda. Antrojoje dalyje į fondą žvelgiama kaip į vyksmą, todėl aptariami komplektavimo šaltiniai ir įsigijimo būdai (išskirtinį dėmesį teikiant elektroniniams ištekliais), komplektavimo prioritetai, fondo komplektavimo koordinavimo ir kooperavimo klausimai. Trečiojoje dalyje nagrinėjamos likusios fondo valdymo sritys: teisinė aplinka, prieiga prie sukauptų išteklių ir informacijos apie juos sklaida, autorių teisės valdymo požiūriu, depozitinio, mainų ir atsargos fondų tikslingumas, fondo apsauga ir išsaugojimas, fondotyra.

I. LMAVB valdomų informacijos išteklių struktūra ir jos kaita 2008–2017 m.

Remiantis tarptautinės bibliotekų statistikos terminija, bibliotekos informacijos išteklių fondu (*library collection*) vadinami visi dokumentai, kuriais biblioteka aprūpina savo vartotojus [52, 18, elem. 2.3.28]. Fondą sudaro tiek spausdinti, tiek elektroniniai dokumentai, kaupiami pačioje bibliotekoje arba pasiekiami pagal licencijas suteiktos prieigos internetu būdu. LMAVB informacijos išteklių fondo struktūrą bei kaupimą reglamentuoja „Lietuvos bibliotekų fondo bendrieji nuostatai“ [15]. Pagal LNMMB parengtas tyrimo gaires, fondo struktūra ir kaita nagrinėjama keliais aspektais: laikmenos (fizinės; elektroninės tinkle), rūšiniu (pagal dokumentų formą: spausdinti, garsiniai regimieji, vaizdiniai, elektroniniai, trimačiai ir t. t. dokumentai), bibliotekos fondo atnaujinimo ir įsigijimams patirtų išlaidų, vartotojų ir dokumentų išduoties. Nuošaly liko teminis, kalbinis ir chronologinis atžvilgiai. Tyrime rankraščiai, kartografijos ir vaizdo dokumentai vadinami ir tarptautinėje literatūroje įsigalėjusia apibendrinama sąvoka „specialiosios kolekcijos“. Atliekant statistinį tyrimą, susidurta su duomenų trūkumu: Bibliote-

koje dar neturime bendro saugomų dokumentų pavadinimų skaičiaus, tikslios informacijos apie sukauptus skirtingų rūšių dokumentus. Kita problema – rodiklių aiškinimas. Pavyzdžiui, vienos mokslo institutų bibliotekos aptarnaujamą bendruomenę suvokė siauresne prasme ir skaičiavo tik institucijos darbuotojus, kitos į šiuos duomenis įtraukė visus registruotus lankytojus arba net ir gyvenvietės, kurioje veikia biblioteka, gyventojus. LMAVB šis rodiklis dar sunkiau apibrėžiamas, nes ji nėra institucinė ar teritorinė.

1. Bendroji informacijos išteklių statistika: struktūra ir kaitos tendencijos. Informacijos ištekliai fizinėse laikmenose. Pagal LIBIS BSM, 2017 m. LMAVB buvo sukaupta 3 711 926 fiziniai dokumentų vienetai (1 lentelė).

1 lentelė. LMAVB informacijos išteklių fondo struktūra ir sudėtis: esamos situacijos pokytis fizinėse laikmenose

Informacijos išteklių fondo apimtis	Dokumentų fondas (iš viso)		Iš jų							
			Knygų ir serialinių leidinių		Rankraščių	Mikrokopijų	Garsinių ir regimųjų dokumentų (visi audiovizualiniai dokumentai)	Elektroninių dokumentų fizinėse laikmenose (CD, DVD esantys e. dokumentai)	Kiti dokumentai (Brailio raštu, elektroninės knygos laikmenose ir pan. (bibliotekų specifika))	
	Fiz. vnt.	Pavad.	Fiz. vnt.	Pavad.	Fiz. vnt.	Fiz. vnt.	Fiz. vnt. (iš viso)	Iš jų skaitm. laikmenose	Fiz. vnt.	Fiz. vnt.
2008 m.	3 797 732	0	3 515 535	0	265 173	9 403	0	0	301	7 320
Procentinis pasiskirstymas pagal medijų rūšis (nuo bendro fondo)			92,5 %		7 %	0,2 %	0 %	0 %	0 %	0,2 %
2017 m.	3 711 926	0	3 420 243	0	278 021	2 831	0	0	728	10 102
Procentinis pasiskirstymas pagal medijų rūšis (nuo bendro fondo)			92,1 %		7,5 %	0,01 %	0 %	0 %	0,02 %	0,3 %
Teigiamas / neigiamas pokytis (iš viso)	-85 806		-95 292		12 848	-6 572			427	2 782
Teigiamas / neigiamas pokytis (%)	-2 %		-3 %		5 %	-70 %			142 %	38 %

92 proc. fondo sudarė knygos ir serialiniai leidiniai (3 420 243 vnt.), 7,5 proc. – rankraščiai (278 021 vnt.), visos kitos dokumentų rūšys (mikrokopijos, garsiniai ir regimieji dokumentai, elektroniniai dokumentai fizinėse laikmenose ir kt.) sudarė vos 1 proc. (13 661 vnt.). Tai vienas didžiausių išteklių fondų Lietuvoje. Jis beveik 4 kartus didesnis už mokslo institutų išteklius bendrai sudėjus⁴. Tačiau jų rūšinė sudėtis skiriasi. Mokslo institutų bibliotekose spaudiniai sudaro tik pusę (ar net mažesnę dalį) fondo, o kita pusė – specialiosioms kolekcijoms priskiriami dokumentai. Pavyzdžiui, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (toliau LLTI) bibliotekoje spaudiniai sudaro tik 49,6 proc. fondo, rankraščiai – net 30,7 proc., o kiti dokumentai (daugiausia fototeka) – 19,2 proc.; Lietuvos istorijos instituto (toliau – LII) bibliotekoje spaudiniai sudaro tik 39 proc., rankraščiai – 5 proc., mikrokopijos – net 46,5 proc. fondo. O Tekstilės institute buvo kaupiami ir trimačiai objektai.

Garsinių ir regimųjų, elektroninių dokumentų fizinėse laikmenose sukaupta ypač mažai – vos po kelis vienetus. Būtina paminėti, kad, skaičiuojant specialiuosius dokumentus, institucijos taiko skirtingas metodikas: pavyzdžiui, LMAVB šiuo metu atskirai neskaičiuojami fotodokumentai, nes jie saugomi tiek Retų spaudinių, tiek Rankraščių skyriuose ir skaičiuojami kaip šių skyrių fondų dalis. Kaupiamos skaitmeninės nuotraukos pastaraisiais metais talpinamos institucijos talpykloje ir skaičiuojamos kaip skaitmeniniai dokumentai. Panašiai yra ir su kartografinių rinkinių (kurių gausu LMAVB, LLTI ir LII) apskaita.

Tiriamu dešimtmečiu LMAVB fondų sudėtis kito labai nežymiai. Bendroji išteklių apimtis Bibliotekoje sumažėjo 2 proc. (85 806 vnt.). Nors augo rankraščių (5 proc.) ir elektroninių dokumentų bei knygų laikmenose skaičius (beveik dvigubai), itin sumažėjo mikrokopijų (70 proc.) ir knygų bei serialinių leidinių kolekcijos. Tokia mažėjimo tendencija būdinga tik LMAVB informacijos išteklių fondui. Dėl jau anksčiau aptartų priežasčių bibliotekos Komplektavimo komisija, gavusi LMA Prezidiumo leidimą, aktyviai tyrė Pagrindinį fondą, atrinko besidubliuojančius, praradusius mokslinę vertę, nebeaktualius egzempliorius ir per dešimt metų (2008–2017 m.) nurašė per 95 tūkst. vienetų. Todėl LMAVB spaudinių fondas aptariamam laikotarpiu sumažėjo beveik 3 proc.

Neigiamas bendras Bibliotekos informacijos išteklių fondo apimties ir struktūros pokytis lengvai paaiškinamas ir išteklių gavimo statistika (2 lentelė).

2017 m. LMAVB gavo 21 340 vnt. dokumentų, t. y. beveik perpus mažiau nei 2008 m. (37 098 vnt.): mažiau įsigyta spaudinių (2008 m. – 35 776 vnt., 2017 m. – 19 359 vnt.), visai neišigyta mikrokopijų, audiovizualinių dokumentų. Tačiau įsigyta du kartus daugiau rankraščių (2008 m. – 944 vnt., 2017 m. – 1 827 vnt.). Pakito ir įsigijimų santykis. 2008 m. spaudiniai sudarė 96 proc. visų įsigijimų, rankraščiai – 2,5 proc., kiti dokumentai – 0,9 proc., o 2017 m. spaudiniai sudarė 91 proc., rankraščiai – 8,5 proc., kiti dokumentai – 0,7 proc. įsigijimų; mikrokopijų, garsinių ir regimųjų dokumentų, elektroninių dokumentų laikmenose įsigyta nebuvo.

Elektroniniai dokumentai tinkle tapo itin svarbia išteklių dalimi mokslinėse, akademinėse bibliotekose. Jie gali būti parengti įvairiais formatais (pavyzdžiui, pdf, html), saugomi įvairiose platformose su skirtingomis prieigos, parsisiuntimo, spausdinimo, kopijavimo ir kt. galimybėmis. Didžiausiu elektroninių išteklių privalumu vartotojams laikoma neribota (24/7 nuotolinė) prieiga, o bibliotekininkams – mažesni saugojimo kaštai, nes ištekliams nereikia fizinės saugojimo erdvės.

LNMMB BSM statistikos duomenyse prie elektroninių išteklių priskiriami tinkle ir kituose serveriuose esantys garsiniai ir regimieji dokumentai, duomenų bazės (toliau – DB), elektroni-

4 Pavyzdžiui, tais pačiais 2017 m. antrasis pagal išteklių skaičių buvo LII fondas (366 067 vnt.), trečiasis – jungtinis Lietuvos agrarinių ir miškų mokslo centro (toliau – LAMMC) fondas (258 781 vnt.). Mokslo institutų bibliotekų fondo bendra apimtis 2017 metais – 876 786 vnt.

2 lentelė. LMAVB informacijos išteklių fondo fizinėse laikmenose gavimo pokytis

Informacijos išteklių fondo gavimo per metus apimtis	Dokumentų fondas (iš viso)		Iš jų							
			Knygų ir serialinių leidinių		Rankraščių	Mikrokopijų	Garsinių ir regimųjų dokumentų (visi audiovizualiniai dokumentai)		Elektroninių dokumentų fizinėse laikmenose (CD, DVD esantys e. dokumentai)	Kiti dokumentai (Brailio raštu, elektroninės knygos laikmenose ir pan. (bibliotekų specifika))
	Fiz. vnt.	Pavad.	Fiz. vnt.	Pavad.	Fiz. vnt.	Fiz. vnt.	Fiz. vnt. (iš viso)	Iš jų skaitm. laikmenose	Fiz. vnt.	Fiz. vnt.
Gauta per 2008 m.	37 098	0	35 776	0	944	23	0	0	35	320
Procentinis pasiskirstymas pagal medijų rūšis (nuo bendro fondo)			96 %		2,5 %	0,01 %	0 %	0 %	0,09 %	0,9 %
Gauta per 2017 m.	21 340	0	19 359	0	1 827	0	0	0	1	153
Procentinis pasiskirstymas pagal medijų rūšis (nuo per metus gautų dokumentų)			91 %	0	8,5 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0,7 %
Teigiamas / neigiamas pokytis (iš viso)	-15 758	0	-16 417	0	883	--23	0	0	-34	-167
Teigiamas / neigiamas pokytis (%)	-74 %	0	-46 %	0	94 %	-100 %	0	0	-97 %	-52 %

niu pavidalu prenumeruojami periodiniai leidiniai. Prie kitų skaitmeninių dokumentų priskirtos prenumeruojamos elektroninės knygos kompiuterių tinkle bei suskaitmeninti institucijų dokumentai (3 lentelė).

LIBIS BSM duomenimis, LMAVB nekomplektavo garsinių bei regimųjų dokumentų tinkle nei 2008, nei 2017 metais. Kadangi duomenų bazių rodiklis tiksliau nepaaiškintas, tai remdamasi tarptautiniu bibliotekų statistikos standartu, LMAVB prie vietos tinkle (arba institucijos serveriuose) esančių bazių priskyrė institucijoje sukurtas duomenų bazes [52, 15, elem. 2.3.10], o prie esančių kituose serveriuose – tas, kurių prieigos teises institucija buvo įsigijusi.

LMAVB tinkle 2017 m. vartotojams buvo prieinamos institucijoje atliktų tyrimų rezultatų pagrindu sukurtos 4 bibliografinių įrašų duomenų bazės. Jos atviros skaitytojams ir pasiekiamos tiesioginės prieigos būdu, internetu. Kitas itin svarbus, tačiau oficialioje statistikoje neatspindėtas skaitmeninių duomenų rinkinys – tai Bibliotekoje kuriamas Skaitmeninis archyvas, talpinantis Bibliotekoje suskaitmenintus dokumentus ir publikuojamus tekstus, įgyvendintų skaitmeninių tyrimų rezultatus.

3 lentelė. LMAVB elektroniniai dokumentai tinkle ir jų panaudojimas (esamos situacijos pokytis)

Iš viso yra	Garsiniai regimieji dokumentai tinkle	Duomenų bazės		Periodinių leidinių (prenumeruojamų e. pavidalu) pavadinimų skaičius	Kiti skaitmeniniai dokumentai, esantys kompiuterių tinkle ar instaliuoti darbo vietose (bibliotekos specifika)	Bibliotekų suskaitmeninti dokumentai Fiz. vnt.	Naudojimas elektroninėmis paslaugomis		
	Iš viso pavadinimų	Esančios tinkle	Esančios kituose serveriuose				Interneto seansų skaičius (bibliotekoje)	Atsisiųstų dokumentų skaičius	Virtualių apsilankymų skaičius (nuotoliniu būdu)
2008 m.	0	0	27	11 796	0	0	531 201	0	289 596
2017 m.	0	3	27	18 850	0	34 878	0	1 777 984	401 976
Teigiamas / neigiamas pokytis (iš viso)		3	0	7 054		34 878	-251 503	1 777 984	112 380
Teigiamas / neigiamas pokytis %				60 %			-47 %		39 %

Kituose serveriuose 2008 ir 2017 m. LMAVB registruotiems vartotojams buvo prieinamos 27 duomenų bazės. Tačiau jų sudėtis kito, o ataskaitose matyti ryškus įsigijimų skaičiaus pokytis. 2008 m. registruotiems skaitytojams buvo prieinami tik 11 796 pavadinimų periodiniai leidiniai, o 2017 m. buvo pasiekiami 18 850 pavadinimų elektroniniai periodiniai leidiniai ir 145 369 tūkst. pavadinimų elektroninės knygos (didžiausia kolekcija – *EBSCO E-Book Academic Collection*), t. y. 2017 m. LMAVB skaitytojams buvo prieinama net 60 proc. daugiau elektroninių leidinių.

LMAVB išteklius skaitmenino visą aptariamą dešimtmetį, tačiau 2008 m. šios veiklos rezultatų viešoji statistika dar nefiksavo. Tad nustatyti suskaitmenintų dokumentų statistikos pokyčio negalima. Tačiau apimtis atskleidžia palyginimas. 2017 m. Biblioteka buvo suskaitmeninusi 34 878 dokumentus. Jie sudarė 84 proc. visose mokslo institutų bibliotekose suskaitmenintų dokumentų⁵. Didelis suskaitmenintų dokumentų skaičius lėmė ir dažną naudojimąsi.

2. Įsigijimų ir išlaidų pokytis. LMAVB informacijos išteklių fondo pokyčius ir kaupimo tendencijas paaiškina įsigijimų ir jiems skirtų išlaidų nagrinėjimas (4 lentelė).

Įsigijimų pokyčiui nustatyti buvo panaudotos sukauptos žinios apie įsigijimus (fizinių ir elektroninių dokumentų) bei jiems įsigyti išleistas lėšas. Rodiklio „Gauta / išleista per metus“ nepaisoma, nes LMAVB dokumentų įsigijimui centralizuotų (biudžeto atskira eilute) lėšų negauna, o tik skiria dalį iš bendro institucijos finansavimo pagal einamųjų metų planus / galimy-

5 Visos mokslinės bibliotekos 2017 m. buvo suskaitmeninusios 41 658 dokumentus.

4 lentelė. LMAVB įsigijimų ir išlaidų pokytis

	Įsigijimų pokytis (fiziniai vnt. ir e. dokumentai)			Išlaidų pokytis			
	Gauta / išleista per metus	Fiz. vnt. ir elektro- ninių doku- mentų tinkle	Pavadinimai	Išlaidos fizinių vnt. (knygų, periodikos ir kt. fizinių laikmenų)		Išlaidos elektroniniams dokumentams tinkle ir tech- nologinei įrangai palaikyti	
2008 m.		48 894	0	437 586,89	437 586,89	12 453,66	12 453,66
2017 m.		40 190		42 813,25	42 813,25	49 786,75	49 786,75
	Teigiamas / neigiamas pokytis (iš viso)	-8704		-394 774	-394 774	37 333,09	37 333,09
	Teigiamas / neigiamas pokytis (%)	-18 %		-90 %	-90 %	300 %	300 %

bes. 2010 m. labai sumažinus visų mokslo institucijų biudžetus⁶, dokumentų įsigijimui, technologinei įrangai palaikyti LMAVB lėšų skiriama labai mažai. Todėl išlaidų pokytis LMAVB itin pastebimas. Informacijos išteklių 2017 m. buvo įsigyta beveik 9 tūkst. vienetų (18 proc.) mažiau nei 2008 m. (2008 m. įsigyta 48 894 vnt., o 2017 m. – 40 190 vnt.), o bendra išlaidų suma įsigijimams sumažėjo 357 441 tūkst. eurais (arba 79 proc.). Kitas ryškus pokytis įvyko paskirstant išlaidas spaudiniams ir elektroniniams ištekliams. 2017 m. LMAVB išlaidos spaudiniams ir elektroniniams ištekliams buvo padalytos beveik perpus, o tai reiškia, kad, lyginant su 2008 metais, išlaidos spaudiniams sumažėjo 394 774 eurais (90 proc.), o elektroniniams dokumentams ir technologinei įrangai palaikyti – išaugo beveik tokia pat suma – 37 333 eurais (300 proc.), t. y. tris kartus. Tokį išlaidų padidėjimą lėmė persvarstoma komplektavimo strategija bei 2017 m. prasidėjęs naujas eMoDB.LT projekto etapas, kuriame LMAVB įsipareigojo sumokėti 15,24 proc. sumos už prenumeruojamas DB.

Apibendrinant galima teigti, kad nors LMAVB informacijos išteklių fondo struktūra kito nežymiai, išteklių laikmenų atžvilgiu jis tapo heterogenišku. Dokumentų fizinėse laikmenose apimtis dėl vykdytos patikros ir nurašymų, dėl nepakankamo finansavimo ir sumenkusio išteklių įsigijimo sumažėjo. Nepaisant augančių elektroninių ir skaitmeninių išteklių statistinių rodiklių, elektroninių išteklių komplektavimas LMAVB, palyginti su universitetų bibliotekomis, yra menkas. Per dešimtmetį labai sumažėję fizinių dokumentų įsigijimai sąlygoja išteklių atnaujinimo ribotumą, tuo pačiu mažėjantį turinio išsamumą. Dėl nepakankamo finansavimo sumenkę išteklių įsigijimai, naujausios informacijos trūkumas laikytini fondo silpnybe ir grėsme.

Sukaupto LMAVB informacijos išteklių fondo struktūros ypatybė – rūšinė kaupiamų dokumentų įvairovė. Išteklius fizinėse laikmenose sudaro ne tik įprasti, spausdinti dokumentai – knygos, tęstiniai leidiniai, bet ir plačias chronologines ir geografines ribas apimantys rankraštiniai dokumentai, senieji spaudiniai, fotodokumentai, kartografija, mikrokopijos, grafika, smulkioji spauda ir kt. Šių kolekcijų turinio tyrimų pagrindu LMAVB kuriamos duomenų bazės ir Skaitmeninis archyvas. Jos atviros skaitytojams ir teikia autentiškas, susistemintas žinias. Tai laikytina fondo privalumu ir stiprybe.

6 Pavyzdžiui, 2009 m. LMAVB biudžetas buvo 1 299,6 tūkst. litų, o 2010 m. – tik 159,8 tūkst. litų, t. y. sumažėjo 8 kartus.

3. Informacijos išteklių fizinėse laikmenose ir tinkle panaudos būklė ir jos kaita. Atliekant informacijos išteklių panaudos tyrimą, įvairiais atžvilgiais nagrinėjama dokumentų išduotis ir jų vartotojai (5 lentelė). Vartotojų rodiklis susideda iš kelių dėmenų: aptarnaujamos bendruomenės, registruotų vartotojų bei lankytojų skaičiaus. Nagrinėjant elektroninių išteklių panaudojimą, renkami duomenys apie kreipčių internetu, virtualių apsilankymų skaičių bei atsisiųstų dokumentų apimtį. Tačiau, rengiant 2017 m. LMAVB statistiką, kreiptys internetu nebeskaičiuotos, nes didžioji dalis skaitytojų dirbo asmeniniais kompiuteriais, naudodamiesi LMAVB belaidžio ryšio technologija.

Pirmiausia, svarbu apibrėžti, ką laikome LMAVB aptarnaujama bendruomene. Tarptautiniame bibliotekų statistikos standarte sąvoką „bendruomenė“ atitinka terminas „aptarnaujami asmenys“, „kuriems aptarnauti ir kuriuos aprūpinti dokumentais įkurta biblioteka“ [52, 10, elem. 2.2.25, 36, elem. 6.2.2]. Bibliotekai tapus LMA sudėtine dalimi, tikslinė vartotojų grupe tapo tos sistemos darbuotojai – mokslininkai. Tačiau, atsižvelgiant į turtingus Bibliotekos fondus, jau pokario metais jos veiklos kreipiamos į gerokai platesnį lankytojų ratą. 1950 m. buvo išplėsti ryšiai su pramonės įmonėmis, įstaigomis, Vilniaus ir jo apylinkėse veikusiais kolūkiais. Buvo teikiama kilnojamųjų bibliotekų paslauga, rengiamos mokslinės literatūros parodos ir kt. [50, 10]. Nuo 1960 m. skaityklos duris atvėrė ir kultūros darbuotojams [56, 448]. Po 1990 m. Biblioteka atsivėrė dar plačiau, o jos fondais itin aktyviai ėmė naudotis ir užsienyje gyvenantys bei dirbantys mokslininkai. Todėl LMAVB aptarnaujama bendruomene laikome mokslo ir akademinę visuomenę, kultūros ir kūrybines bendruomenes. Dėl sukauptų išskirtinės reikšmės mokslui, švietimui ir kultūrai fondų Biblioteka turi teisę naudotis visi Lietuvos Respublikos piliečiai nuo 16 metų amžiaus, užsienio šalių piliečiai, įstaigos, organizacijos. Kadangi įstaiga komplektuoja universalios tematikos dokumentų fondą, aktualų įvairių krypčių moksliniams tyrimams, pagrindiniai dokumentų vartotojai – mokslininkai, tyrėjai, studentai, kultūros ir mokslo bei švietimo įstaigų darbuotojai, nepaisant valstybinės ar institucinės priklausomybės. Šio plataus aptarnaujamos bendruomenės apibrėžimo negalima išreikšti statistiniu dydžiu, nes jis netapatintinas su viena institucija ar teritorijos bendruomene. Tačiau pastebėta labai aiški mokslininkų ir tyrėjų bendruomenės mažėjimo tendencija. Centro MOSTA tyrimų duomenimis, vien 2017 m. jų skaičius valstybėje per metus sumažėjo 11,2 proc. [42]. Bendras tyrėjų skaičius etato ekvivalentu per ketverius metus sumažėjo 352 etatais (4 proc.) [43].

Bibliotekos tradicinėmis ir elektroninėmis paslaugomis gali naudotis tik registruoti vartotojai. Šiuo metu Biblioteka yra sudariusi bendradarbiavimo sutartis su visais humanitariniais institutais (LII, LLTI, Lietuvių kalbos institutu (toliau – LKI), LKTI) bei FTMC ir GTC. Trims mokslo centrams (LKTI, FTMC ir GTC) teikiamos institucinės aptarnavimo mokslo ištekliais paslaugos: patogesniai tyrėjų aptarnavimui institutuose deponuoti atrinkti ištekliai, užsakomos tikslinės tarptautinės mokslinės periodikos duomenų bazės. Registruotų LMAVB vartotojų skaičius nagrinėjamu laikotarpiu kito nežymiai: 2008 m. turėjome 8 447 vartotojus, o 2017 m. – 8 265. Tačiau per dešimties metų laikotarpį apsilankymų skaičius sumažėjo beveik du kartus: 2017 m. Bibliotekoje apsilankė 43 847, 2008 m. – 85 461 lankytojai. Tokį didelį pokytį lėmė mokslo institutų sistemos (tuo pačiu ir mokslininkų bendruomenės) mažėjimas, elektroninių mokslo išteklių ir suskaitmenintų dokumentų nuotolinė prieiga bei kai kuriuose mokslo institutuose veikiančių bibliotekų aktyvi veikla ir komplektuojami ištekliai⁷.

Fizinių išteklių panauda tirta nagrinėjant išduoties (į namus ir vietoje) bei tarpbibliotekinio (tarptautinio ir Lietuvos) skolinimo duomenis. Spaudiniai, specialiųjų kolekcijų

7 Statistikos duomenys patvirtina šią tendenciją: išduočių LII, LKI daugėjo iki 3 kartų. Į namus 2017 m. lankytojai parsinešė 21 423 vnt. (2008 m. – 27 803 vnt.), vietoje buvo išduota 153 618 vnt. (2008 m. – 503 573 vnt.).

5 lentelė. LMAVB vartotojai ir dokumentų fizinėse laikmenose išduotis

	Aptarnaujamos bendruomenės dydis	Registruotų vartotojų skaičius (iš viso)	Lankytojų skaičius (iš viso)	Dokumentų išduotis			Tarpbibliotekinis skolinimas (TBA ir TTBA, gauta ir išsiųsta)
				Iš viso (fiz. vnt.)	Iš jų		
					Išduotis į namus	Išduotis vietoje	
2008 m.	0	8 447	85 461	484 498	12 800	471 698	1 405
2017 m.	0	8 265	43 847	153 321	13 166	140 155	523
Teigiamas / neigiamas pokytis (iš viso)	0	-182	-41 614	-331 177	366	-331 543	-882
Teigiamas / neigiamas pokytis (iš viso) %	0 %	-2%	-49 %	-68 %	3 %	-70 %	-63 %

dokumentai, kitos fizinės laikmenos iš uždarytų fondų skaitytojams skaityti išduodamos vietoje: specializuotose ir atvirų fondų skaityklose. Į namus LMAVB išduodama abonemente. Prieš analizuojant šiuos rodiklius, būtina priminti mokslinių bibliotekų išteklių kaupimo savitumą: didelės specialiujų kolekcijų apimtys, vienetinė mokslinė literatūra, atvirų fondų skaityklos. Bibliotekos abonentu (arba išduotimi į namus) gali naudotis tik Lietuvos mokslų akademijos nariai, visų valstybinių ir universitetinių mokslo institutų tyrėjai, Lietuvos mokslo ar pedagoginių įstaigų mokslo darbuotojai bei pedagogai, LMAVB darbuotojai. Todėl vyrauja išduotys vietoje, kurios dešimtėmis kartų viršija išduotis į namus (pavyzdžiui, 2017 m. LMAVB lankytojai vietoje skaitė 10 kartų daugiau nei 2008 m.).

Pagal statistinius duomenis tiriamuoju laikotarpiu bendroji fizinių laikmenų išduoties apimtis sumažėjo 3 kartus arba 68 proc. (2008 m. – 484 498 vnt.; 2017 m. – 153 321 vnt.). Nors išduočių į namus padaugėjo 3 proc., bet bendrus išduoties duomenis lemia išdavimai vietoje, sumažėję net 70 procentų. Tokių ryškų duomenų pokytį galima paaiškinti keliomis priežastimis: 2009–2010 m. buvo pereita prie mokslinės periodikos prenumeratos duomenų bazėse ir atsakyta jos popierinio varianto; institutų pertvarkos metu sumažėjo aptarnaujamų institutų ir jų darbuotojų skaičius; ribotas aptarnavimas LMAVB rekonstrukcijos metu. Tuo pat metu gerokai išaugo virtualių apsilankymų bei atsisiųstų dokumentų skaičiai (žr. 3 lentelę).

Licencijuojamus elektroninius išteklius ir skaitmeninius objektus vartotojai LMAVB gali pasiekti nuotolinės prieigos būdu, atviros prieigos dokumentus – tiesioginės kreipties internetu būdu. Pagal naudojimosi elektroninėmis paslaugomis skaičiavimus 2017 m. LMAVB buvo atsisiųsti 1 777 984 dokumentai (2008 m. skaičiaus neturime). Teigiamą pokytį patvirtina turima kasmetinė statistika, pavyzdžiui, 2015 m. buvo atsisiųsti 781 179, o 2016 m. – jau 1 588 221 suskaitmeninti dokumentai. Kadangi augo skaitmeninių išteklių kolekcija, bene pusantro karto (39 proc.) didėjo ir virtualių apsilankymų skaičius (2017 m. – 401 976, 2008 m. – 289 596). Prenumeruojamų elektroninių periodinių leidinių panauda LIBIS BSM statistikoje neatsispindi, nes duomenis kaupia DB administruojantys pardavėjai. Taip pat svarbu tai, kad didelė dalis šių DB yra prenumeruojamos visai šaliai, todėl pasiekiamos ir kitose bibliotekose. Interneto seansų skaičius bibliotekoje itin menksta ir ši paslauga palengva nyksta.

Mokslo ir kultūros bendruomenės vartotojams svarbi liko tarpbibliotekinio skolinimo paslauga. Jei iš šalies bibliotekų 2017 m. skolino dar ir LKI bei LAMMC, tai Tarptautinio tarpbibliotekinio abonemento paslaugas teikė tik LMAVB. 2017 m. gauta ir išsiųsta 523 egz. dokumentų (2008 m. – 1 405). Paslaugos teikimo apimtys kiek daugiau nei perpus (63 proc.) sumažėjo dėl kelių priežasčių: augo reikalingų dokumentų prieiga internetu; prie VU prijungtų institucijų mokslininkai ėmė naudotis VU bibliotekos paslaugomis; didėjant pašto paslaugų kainoms, augo ir TBA paslaugos kaina; mainams su užsienio šalimis ne ES narėmis pradėtas taikyti maito mokestis, o padidėjęs mokslininkų mobilumas suteikė galimybių patiems įsigyti reikiamų knygų.

Apibendrinant informacijos išteklių fiziniuose laikmenose ir tinkle panaudos būklę bei jos kaitą, galima teigti, kad fizinis informacijos išteklių panaudojimas LMAVB mažėjo dėl menksančios aptarnaujamos bendruomenės, mažėjančių ir menkai atnaujinamų kaupiamų išteklių. Tuo pat metu didėjo virtualių apsilankymų skaičius, sparčiai augo atsisiųstų elektroninių dokumentų apimtys. Aptarnavimo kaitą liudija ir kiti duomenys: nors bendras lankytojų skaičius per dešimtmetį sumažėjo beveik perpus, tačiau registruotų vartotojų, kurie naudojami ir elektroninėmis paslaugomis, skaičius LMAVB sumažėjo nežymiai. Nekinta tik specialiųjų kolekcijų (ypač rankraštyno) skaitytojų skaičius. Aptariamam laikotarpiu išliko mokslinės bibliotekos fondo panaudos specifika – dokumentai dažniausiai skaitomi vietoje. LMAVB vartotojų nuomone, problema tapo išdavimo į namus (arba abonemento teisės) ribojimas. Tačiau ši problema yra institucinio lygmens, išsprendžiama patvirtinus lankstesnes vartotojų aptarnavimo taisykles bei platesniam vartotojų ratui suteikus abonemento teisę, sutrumpinant leidinio išdavimo laikotarpį (pvz., nuo 1 mėn. iki 2 savaičių). Dokumentų išduotis (apyvarta) mokslinėse bibliotekose neturėtų būti laikoma problema: knyga ar kito tipo dokumentas gali ilgai laukti savo skaitytojo. Tai liudija ir LMAVB pavyzdys: išnagrinėjus leidinių skaitomumą, į laikinas saugyklas išgabenti leidiniai pasirodė esantys paklausūs ir aktualūs.

Informacinių technologijų, elektroninių ir suskaitmenintų dokumentų gausėjimas internetinėje erdvėje ima keisti skaitytojų įpročius ieškant reikalingos informacijos, skatina darbuotojus apmąstyti ir naujai modeliuoti Bibliotekoje teikiamas paslaugas, taip pat naujai apibrėžti ir vertinti fondo panaudos, paslaugų statistikos duomenis.

II. LMAVB informacijos išteklių komplektavimas

Tiriant informacijos išteklių komplektavimą, dėmesys buvo kreipiamas į komplektavimo mechanizmus ir įsigijimo būdus, finansavimo šaltinius, komplektavimo prioritetus. Išskirtinis dėmesys skirtas elektroninių išteklių komplektavimui. Problemoms spręsti buvo svarstomos bibliotekų fondo sudarymo koordinavimo ir kooperavimo galimybės. Įsigijimų ir išlaidų pokyčio statistikos tyrimas (5 lentelė) paaiškina informacijos išteklių struktūros sudarymo galimybes, apimtis, komplektavimui skiriamo finansavimo kaitą bei su tuo susijusias fondų atnaujinimo, elektroninių bei skaitmenintų dokumentų techninio palaikymo galimybes.

1. Fondo komplektavimo mechanizmai ir įsigijimo būdai. Informacijos išteklių komplektavimo sąlygas ir mechanizmus lemia teisiniai dokumentai, nustatantys institucijų veiklos ir finansavimo sąlygas. LRBI II skirsnio 6 straipsniu [48] nustatyta, kad valstybinės reikšmės bibliotekos finansuojamos iš valstybės biudžeto. LMAVB yra valstybės biudžetinė įstaiga, kurios savininko teises ir pareigas įgyvendina LMA, pagal Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymą (toliau – LRMSĮ) esanti Lietuvos mokslo ir studijų sistemos dalis. Taigi, LMAVB

veikla finansuojama iš valstybės biudžeto per Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministeriją, o valstybės biudžeto asignavimai Bibliotekai LMA biudžete išskiriami atskira eilute [49, VII sk. 74 ir 75 str.].

Valstybės biudžeto bazinio finansavimo lėšos mokslo sistemoje skiriamos pagrindinėms veikloms: moksliniams tyrimams, eksperimentinei plėtrai ir meno veiklai plėtoti; administravimui ir ūkiui; kitoms reikmėms; tačiau tikslinės lėšos naujiems informacijos ištekliams įsigyti nėra skiriamos. Įsigijimo apimtis ir tam skiriamas lėšas turimame biudžete institucija numato ir nustato pati. Tokiu būdu komplektavimo lėšos priklauso nuo bendro valstybės skiriamo veiklų finansavimo dydžio. Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centro 2018 m. duomenimis [43], pastaruosius penkerius metus numatoma valstybės lėšų metams suma, reikalinga studijoms Lietuvos mokslo ir studijų institucijose finansuoti (įskaitant studijų stipendijas ir tikslinį finansavimą), nuosekliai mažėjo (2018 m. buvo 6,4 proc. mažesnė, nei 2013 m.)⁸. LMAVB lėšas informacijos ištekliams įsigyti taip pat numato ir skiria iš bendrojo institucijos biudžeto, derindama jas su administravimui ir ūkiui skiriamomis lėšomis. LMAVB išteklių įsigijimo finansavimo pagrindu tampa Komplektavimo skyriaus parengtas įsigijimų ir poreikių planas (apimantis prenumeratos, DB pirkimo ir palaikymo bei spaudinių pirkimo planus), sudarytas, remiantis ankstesnių metų finansinėmis galimybėmis. 2017 m. LMAVB informacijos ištekliams įsigyti buvo skirta tik 92 600 eurų, o 2008 m. – net 450 040,55 eurų. Tad 2017 m. komplektavimui buvo skirta tik 2,7 proc. viso Bibliotekos biudžeto, o 2008 m. šios lėšos sudarė net 21 procentą.

LRBĮ įstatymo 18 straipsnis nurodo galimus informacijos išteklių komplektavimo šaltinius ir būdus: tai viešosios informacijos rengėjų pateikiami nemokami privalomieji egzemplioriai; iš fizinių bei juridinių asmenų įsigijami dokumentai; dokumentų mainai su Lietuvos ir užsienio bibliotekomis bei informacijos įstaigomis; dovanos; dokumentai, gauti kaip palikimas ir kiti teisėti būdai. LMAVB informacijos ištekliams komplektuoti pasitelkia visus šiuos būdus. 2017 m. skirtingos komplektavimo būdų apimtys paaiškina Bibliotekos informacijos išteklių kaupimo tendencijas, taip pat ir sukaupto fondo struktūrą teminiu, rūšiniu, tipologiniu, kalbiniu, geografiniu, retrospekciniu atžvilgiais.

Pagal gaunamų egzempliorių skaičių net 37,5 proc. naujų įsigijimų sudaro dovanos ir iš fizinių asmenų paveldėti dokumentai. Aptariamu laikotarpiu tai pagrindinis LMAVB išteklių fizinėse laikmenose įsigijimo būdas. Jis ypač pasiteisina retrospektyviai komplektuojant mokslui aktualius šaltinius, specialiąsias kolekcijas, tačiau Komplektavimo skyriui tenka atlikti didelį fondo tyrimo darbą, siekiant atrinkti tik aktualią dovanojamą medžiagą.

Antrasis pagal įsigyjamų dokumentų skaičių būdas – privalomasis egzempliorius. 2017 m. privalomasis egzempliorius sudarė 24,4 proc. visų gautų dokumentų. Remiantis LR Vyriausybės nutarimu „Dėl dokumentų privalomųjų egzempliorių skaičiaus ir jų perdavimo bibliotekoms“ [16], LMAVB turi būti nemokamai perduodama po vieną egzempliorių visų rūšių dokumentų (išskyrus leidinius Brailio raštu bei dokumentus, specialiai pritaikytus skaitymo sutrikimų turinčių asmenų poreikiams, standartus ir kitus normatyvinius dokumentus, vietinius ir regioninius laikraščius bei žurnalus). Šis komplektavimo šaltinis yra pagrindinis vykdant einamąjį komplektavimą ir Bibliotekai svarbus keliais atžvilgiais. Pirmiausia, jis padeda vykdyti kultūros plėtros per mokslinius tyrimus veiklą (dokumentinio paveldo, mokslometrijos, mokslo istorijos, konservavimo ir restauravimo, istorinių technikų bei technologijų tyrimus). Antra, padeda atlikti mokslinių ir akademinų bibliotekų veiklos koordinavimo ir metodinės pagalbos vaidmenį (pavyzdžiui, kitos universitetų bibliotekos kopijuoja LMAVB kuriamus bibliografinius įrašus MARC21 formatu; teikiama metodinė pagalba kuriant leidinių serijas, sisteminant išteklius);

8 Pavyzdžiui, 2017 m. mokslo institutų biudžetuose informacijos išteklių komplektavimo lėšų net nebuvo numatyta.

teikiama bibliografinė pagalba užsienio bibliotekoms (pavyzdžiui, Lenkijos Estreicherio bibliografijos centrui, Lenkijos MA Istorijos institutui ir pan.). Trečia, visas Lietuvoje spausdintų knygų repertuaras tampa prieinamas visiems Lietuvos tyrėjams dabar ir ateityje [8]. Pastebėta, kad privalomojo egzemplioriaus leidiniai greičiau pasiekia mokslinę apyvartą dėl trumpesnio knygų tvarkymo kelio. Deja, kai kurios leidyklos (pavyzdžiui, „Žara“, „Margi raštai“, „Aktėja“, „Naujoji Rosma“, „Terra publica“), net ir pakartotinai paraginus, nevykdo šio Vyriausybės nutarimo ir neperduoda spaudinių, o LMAVB informacijos išteklių fonde randasi Lietuvoje spausdintų leidinių repertuaro spragų.

Trečiasis dokumentų įsigijimo būdas – mainai su Lietuvos ir užsienio leidyklomis, kultūros institucijomis, kitomis bibliotekomis bei mokslo įstaigomis. 2018 m. pradžioje Biblioteka turėjo 335 mainų partnerius (užsienyje – 327, Lietuvoje – 8). Šiuo būdu gauta 20,7 proc. visų dokumentų. Tai naujos ir senesnės mokslo monografijos, tęstiniai leidiniai, leidžiami užsienio mokslo įstaigų mažais tiražais, ir dažniausiai vienetiniai egzemplioriai Lietuvoje. Šių leidinių atranka ir užsakymas dažniausiai vykdomi mokslininkų pageidavimu, stebint vykdomus mokslo tyrimus.

Kitas svarbus einamojo komplektavimo būdas – prenumerata, užsakant Lietuvoje ir užsienyje leidžiamus periodinius leidinius (2017 m. – 148 pav., tai sudarė 14,4 proc. visų gautų dokumentų). Tad pirkti buvo (Pagrindiniam fondui, be Mainų fondo) tik 3 proc. visų įsigytų dokumentų. Perkama, visada vadovaujantis Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymu, teikiant pirmenybę elektroninėmis priemonėmis atliekamoms pirkimo procedūroms. Dažniausiai vykdomi pirkimai priskiriami mažos vertės sandoriams, todėl LMAVB perkama supaprastinta tvarka, naudojant apklausos, supaprastinto riboto konkurso bei pirkimo iš vieno šaltinio (supaprastintų skelbiamų derybų) būdus. Tai leidžia pirkti dokumentus tiesiai iš užsienio ir Lietuvos leidyklų, knygynų ir kt.

Rankraščiai ir archyvinių dokumentų kolekcijos LMAVB komplektuojami dar vienu būdu – deponuojant. 2008–2017 m. laikotarpiu buvo deponuota viena kolekcija ir pavienis dokumentas.

Kasdienė veikla bei tyrimo metu nustatyti komplektavimo būdai išryškino daugybę komplektavimo problemų, kurios apibendrina šią tyrimo dalį. Pagrindinė problema – nėra numatytų tikslinių lėšų informacijos ištekliams komplektuoti, įsigijimų finansavimas netolygus, neužtikrinantis nuolatinio išteklių atnaujinimo. Pagrindinis įsigijimo lėšų šaltinis – valstybės biudžeto lėšos institucijos veikloms, skiriamos per LR švietimo, mokslo ir sporto ministeriją, todėl instituciją aplenkia per LR kultūros ministeriją valstybės skiriamas centralizuotas finansavimas bibliotekų informacijos ištekliams įsigyti. Nevykdoma valstybinė privalomojo egzemplioriaus teikimo tvarka, menki pirkimai neužtikrina tinkamo einamojo komplektavimo, tuo pačiu ir fondų turinio išsamumo bei aktualumo, vartotojų poreikių naujausiai mokslo literatūrai. Problemos sprendimu galėtų tapti griežtesnis privalomojo egzemplioriaus pristatymo reglamentavimas ir koordinavimas, pavyzdžiui, registruojant ne tik visus leidėjus, bet ir tuos, kurie nevykdo valstybės teisės akto ir piktybiškai nepristato privalomojo egzemplioriaus.

Fondai kaupiami lėtai, didelę jų dalį sudaro dokumentai, turintys kilnojamųjų kultūros vertybių statusą. Daugiausia komplektuojami dokumentai fizinėse laikmenose. Tad LMAVB jie nemenka dalimi komplektuojami retrospektyviai. Pagrindiniai komplektavimo būdai yra nemokami mainai ir dovanos. Tokie įsigijimai dažnai lemia finansinio įkainojimo problemas, ypač jei tai senesnis leidinys, kurio kainos internete negali surasti. Įkainojimo klausimus bandoma spręsti ieškant kainų įvairiuose šaltiniuose⁹, taip pat pasitelkus Bibliotekoje parengtą saugomų dokumentų įkainojimo metodiką [46]. Kita svarbi ir aktuali valstybės kultūros poli-

9 Pavyzdžiui, Vokietijos antikvarinių knygų aukciono portale ZVAB.com. Interneto prieiga: <https://www.zvab.com/>.

tikai ir valstybinės reikšmės institucijai problema – nėra galimybių tinkamai komplektuoti vertingų lituaninio raštijos paveldo dokumentų. Šios vertybės dažniausiai įsigyjamoms nemokamai, perkamos tik pavieniui, atsitiktinai. Įsigyti vertingų raštijos paveldo dokumentų, vis dažniau randamų Lietuvos ir užsienio rinkose, Biblioteka neturi finansinių išgalių (tiek įsigijimams antikvariatuose, tiek dalyvavimui aukcionuose, komandiruotėms). Nors, kaip teigiama aukciono „Ars Via“ nuostatuose, „valstybinės saugyklos (muziejai ir bibliotekos) turi pirmumo teisę įsigyti Kūrinius aukcione“ [5], net ir juose dalyvauti dažniausiai trūksta lėšų. Visiškai nepasirengta (nei metodiniu, nei techniniu-technologiniu atžvilgiais) kaupti paveldo dokumentų (pavyzdžiui, kultūros veikėjų asmens fondų) skaitmeniniu pavidalu: nenustatytos jų panaudos teisės, stinga techninės infrastruktūros šiems dokumentams kaupti bei saugoti. Kyla grėsmė, kad sukauptas informacijos išteklių fondas ateityje turės turinio spragų. Galbūt esamą būklę galėtų pagerinti aktyvesnis bibliotekos fondų mecenavimo, autorinių egzempliorių, kito tipo dokumentų dovanojimo bibliotekai skatinimas (akcijomis ir kitais padėkos ženklais).

2. Elektroninių informacijos išteklių komplektavimas. Pastaraisiais metais itin didelis dėmesys tiek Lietuvoje, tiek užsienio valstybėse skiriamas elektroninių išteklių komplektavimui [14; 24, 38, 39]. Mažėjant naujų išteklių įsigijimo finansavimui, elektroniniai ištekliai dažnai laikomi alternatyva spaudiniams. Svarstoma dėl jų apimties bendrose modernių mokslinių bibliotekų kolekcijose, diskutuojama dėl įsigijimo politikos. Tai itin svarbu, nes elektroniniams dokumentams skiriamų lėšų smarkiai daugėja: pavyzdžiui, 2017 m. LMAVB jiems skyrė net 54 proc. visų įsigijimams skirtų lėšų. Būtina pabrėžti, kad į šias išlaidas įskaičiuojamos ir lėšos technologinei įrangai įsigyti.

Elektroniniai informacijos ištekliai pagal įsigijimo būdą ir pagrindines rūšis skyla į kelias dalis: 1. prenumeruojamos duomenų bazės nutolusiuose tinkluose, kuriuose sukaupta itin daug elektroninių periodinių leidinių, monografijų, svarbių mokslinę veiklą vykdančių mokslininkams, kultūros įstaigų darbuotojams; 2. elektroniniai leidiniai, leidžiami Lietuvoje ir užsienyje; 3. duomenų bazės, prieinamos vietos tinkle arba sukurtos institucijoje; 4. institucijoje suskaitmeninti dokumentai.

Moksliui ir studijoms ypač reikalingi elektroniniai periodiniai leidiniai, naujausios mokslo monografijos, sukauptos duomenų bazės. Jų įsigijimas šiuo metu yra nusistovėjęs valstybės mastu. Jau antrą dešimtmetį jį koordinuoja ir vykdo LMBA, o Vrublevskių biblioteka kartu su asociacijos partneriais dalyvauja, perkant vadinamuosius „didžiųjų sandorių“ (*big deal*) žurnalų paketus¹⁰. Pagal turimas galimybes ir sąlygas LMAVB taip pat taikomas paklausa grindžiamas įsigijimo modelis (*demand-driven acquisition* arba *DDA*).

Tačiau būtent komplektuojant mokslinę periodiką aptariamu laikotarpiu įvyko didžiausi pokyčiai. 2008 m. pagrindinis šių įsigijimų finansavimo šaltinis buvo iš valstybės biudžeto per ŠMM ir KM institucijai skiriamos tikslinės lėšos, o LMAVB prisidėjo tam tikra lėšų dalimi. Užsakomos periodikos sąrašai buvo derinami su aptarnaujamais mokslo institutais. 2008–2009 m. komplektavimas buvo sudėtingas. Tuo pat metu buvo atsisakoma dalies mokslinės periodikos, prieinamos ir elektroniniu pavidalu, spausdintų egzempliorių; kitoje dalyje LMAVB prenumeruojamų DB sutarčių buvo iškelta privaloma sąlyga – spausdintų žurnalų prenumeratos tęstinumas. Prieiga prie dar vienos DB buvo suteikta nemokamai mokslo produkcijos mainų pagrindu. 2010 m. pagrindinių įsigijimų finansavimo šaltiniu tapo LMBA vykdomas ES struktūrinių fondų finansuojamas projektas „eMoDB.LT: Elektroninių mokslo duomenų bazių

10 Taip vadinami dešimtojo dešimtmečio pabaigoje stambiųjų leidėjų pradėti siūlyti daugiametės prenumeratos paketai, kuriuos sudaro jų leidžiamų mokslo žurnalų rinkiniai.

atvėrimas Lietuvai“. Jo trečiuoju etapu (2016–2021 m.) institucijos-LMBA narės gali prenumeruoti DB, kurių 3 yra privalomos kiekvienai institucijai. 2017 m. pagal šį projektą LMAVB prenumeravo 17 duomenų bazių. Pirkimų apimtį (prenumeruojamų DB skaičių) lėmė įsipareigojimas iš institucijos biudžeto mokėti 15,24 proc. prenumeruojamų DB kainos su PVM kiekvienais projektiniais metais. Dėl finansinės naštos dydžio ir bendros eMoDB.LT politikos LMAVB turėjo atsisakyti daugelio mokslininkų pageidaujamų, tačiau brangių DB (pavyzdžiui, „Science Direct“). Jas savarankiškai turėjo prenumeruoti patys mokslo institutai¹¹.

Taikant DDA modelį, 2017 m. LMAVB mokslininkų pageidavimu savarankiškai pirkė dar 4 DB („BioOne“, „Database of Latin Dictionaries“, „ECS Digital Library“ ir PNAS); prie dar 6 gavo nuolatinę nemokamą prieigą. Tai 5 DB, teikiamos kartu su licencijuotu „EBSCO eIFL.net“ DB paketu ir „ЭТАЛОН-ONLINE“ – Baltarusijos Respublikos nacionalinio teisinės informacijos centro duomenų bazė, kuri suteikia prieigą prie visų Baltarusijoje galiojančių įstatymų, teisės aktų ir kitos teisinės informacijos. Prieiga prie šios DB buvo suteikta iki 2020 m. pabaigos, ji aktuali turintiems verslo santykių Baltarusijoje, taip pat teisėsaugos ir teisėkūros, advokatūros institucijoms.

Elektroninių leidinių komplektavimas ir panaudojimas Lietuvoje vis dar menkai reglamentuotas ir daug diskusijų keliantis klausimas. 2016 m. LR Vyriausybės nutarimu [17] buvo patvirtinti dokumentų privalomojo egzemplioriaus tvarkos pakeitimai, kurie įpareigojo leidėjus Bibliotekai teikti ir skaitmeninius išteklius fiziniuose laikmenose. Elektronine forma išleistas (*born-digital*) dokumentus buvo nurodyta perduoti tik LNMMB [16; 17]. Tad Lietuvoje leidžiamų elektroninių leidinių fiziniuose laikmenose komplektavimas vyksta, tačiau jo apimtys labai menkos.

2014 m. LMAVB iš biudžeto lėšų prenumeravo „Springer“ leidyklos elektroninių knygų paketą (20175 pav.), kuris patiko skaitytojams. Tačiau, 2015 m. pakėlus prenumeratos kainą, LMAVB jo atsisakė. Tad dėl neišspręstų elektroninių leidinių panaudos, kaupimo techninių, technologinių ir finansinių sąlygų klausimų, LMAVB šių leidinių nekomplektuoja.

Mokslinius tyrimus atliekančios institucijos ne tik prenumeruoja, perka duomenų bases, bet ir pačios jas kuria. Dažnai jos būna finansuojamos iš biudžeto lėšų arba įvairių rėmimo fondų, tad prieiga prie jose kaupiamų duomenų yra atvira. Kuriamose duomenų bazėse kaupiami įvairūs autentiški, originalūs mokslo duomenys, todėl užsienio teoretikai tokias DB laiko ypač vertinga bibliotekų kolekcijų dalimi [10, 12; 13]. 2017 m. vartotojams buvo prieinamos 4 LMAVB sukurtos bibliografinių duomenų bazės („Kristijonas Donelaitis: bibliografijos rodyklė“, „Lietuvos istorijos bibliografija“, „Lietuvių kalbotyros bibliografija“ ir „LMAVB darbuotojų publikacijų duomenų bazė“) ir 1 dokumentinių šaltinių skaitmeninė kolekcija („Kunigaikščių Oginskių dokumentinis paveldas“). Aptariamam laikotarpiu kauptos dar 5 duomenų bazės: „Jono Basanavičiaus bibliografija“, „Vandenženkliai“, „Senųjų knygų įrišai“, „Instrumentiniai restauruojamų dokumentų tyrimų duomenys“, „XVIII a. Lietuvos lotyniškos knygos“. Jos vartotojams dar neprieinamos arba labai ribotai prieinamos.

Kita itin vertinga mokslinių bibliotekų informacijos išteklių fondų dalimi laikomos skaitmenintų dokumentų kolekcijos. Pastaraisiais metais jos sulaukė išskirtinio dėmesio [13; 14, 34–36; 23, 5–6]. LMAVB skaitmeninės kolekcijos kaupiamos „LMAVB skaitmeniniame archyve“, kuris sparčiai gausėja, nes dokumentai kasmet planingai skaitmeninami. Vartotojams šios kolekcijos pasiekiamos per Bibliotekos interneto svetainę, taip pat randami „Virtualioje elektroninio paveldo sistemoje“ (toliau – E-paveldas), dalis jų – portale EUROPEANA. Panauda skaičiuojama pasitelkus E-paveldo ir Skaitmeniniame archyve įdiegtas paslaugas; statistika pradėta re-

11 Pavyzdžiui, FTMC savarankiškai prenumeruoja net 6 DB, o kita jų dalimi naudojasi per LMAVB.

gistruoti ir LIBIS BSM. Skaitmeniniams ištekliams, matyt, vertėtų priskirti ir atrinktas virtualias parodas, kuriose sukauptos vertingos, tam tikrai temai skirtos mokslinės ir bibliografinės žinios, iliustruotos skaitmenintais originalių šaltinių vaizdais. Dažnai jos tampa šaltiniu kitiems kūriniams kurti¹².

Tad LMAVB informacijos išteklių fonde kaupiami kelių rūšių elektroniniai ištekliai. Deja, savo apimtimi bendroje fondo struktūroje jie dar nesudaro ryškios persvaros. Grėsme laikytinas elektroninių išteklių komplektavimo netolydumas ir netvarumas. Nors Bibliotekos vartotojams teikiama prieiga prie itin didelio skaičiaus duomenų bazių straipsnių ir monografijų, bet jie netapo geriausia alternatyva tradiciniams spausdiniams dėl itin didelių finansinių kaštų ir dažnu atveju dėl priegios prie įsigytų šaltinių trumpalaikiškumo. Daugiausia elektroninių knygų ir periodikos prenumeruojama (skirtingam laikotarpiui) už kooperuotas ES (per Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacijos vykdomą projektą eMoDB.LT), o pavienės DB – už institucijai skiriamas biudžeto lėšas. Negavus projekcinio (arba tikslinio) finansavimo, elektroninių leidinių skaičius gali labai sumažėti. Tad komplektuojant didžiąją dalį elektroninių išteklių, šiuo metu paisoma tik esamų vartotojų poreikių, o į būsimus vartotojus neatsižvelgiama. Taip pat svarbu tai, kad didelė dalis šių DB yra prenumeruojamos visai šaliai, todėl yra pasiekiamos ir iš kitų bibliotekų, tai sąlygoja menkesnę panaudą LMAVB. Todėl itin svarbiomis tampa institucijoje kuriamos, originalios DB ir Skaitmeninis archyvas. Tai fondo ypatybė, stiprybė ir galimybė. Būtina siekti, kad institucijoje sukurtos DB būtų laikomos integralia bibliotekų fondo dalimi ir atsispindėtų LIBIS BSM. Kitas labai svarbus dalykas – elektroninių knygų komplektavimas Bibliotekoje. Sprendimų, kaip tai įgyvendinti, galima ieškoti remiantis užsienio kolegų praktika [2; 20]. Pavyzdžiui, elektroninius leidinius komplektuoti keliose bibliotekose privalomojo egzemplioriaus būdu, tačiau leisti prie jų prieiti tik vietos tinkle; naudojimąsi elektroninėmis knygomis apmokestinti minimaliu mokesčiu arba kartu su leidėjais kurti vieną atskirą talpyklą su portalu elektroniniams leidiniams, kurių turiniu galėtų naudotis bibliotekos-partnerės (taip, pavyzdžiui, Vokietijoje veikia portalas *Onleihe-Oberlausitz*¹³).

3. Komplektavimo prioritetai. Komplektuodamos informacijos išteklius, bibliotekos turi apsispręsti ne tik dėl jų turinio prioritetų, bet ir kuriai išteklių formai – fizinei ar skaitmeninei – teikti pirmenybę. Užsienio tyrėjai [62; 67] vis dažniau pripažįsta, kad didelė dalis skaitytojų, ypač besimokančių, teikia pirmenybę spausdintoms knygoms. Problemos yra ne tik technologinės, bet ir psichologinės: skaitytojai turi keisti skaitymo, mokymosi, tyrimų įpročius (pavyzdžiui, mokslinės elektroninės knygos pagal poreikį skaitomos tik dalimis). Pripažįstama, kad abu leidinių pavidalai yra naudojami skirtingais tikslais ir iš esmės papildo vienas kitą. Elektroninės knygos neištumia iš saugyklų senesnių fizinių egzempliorių. Manytina, kad jos yra reikalingos, bet neturėtų sudaryti pagrindinio bibliotekų kaupiamo turinio.

LMAVB fondo komplektavimo profilis reglamentuotas ir apibrėžtas dar 2006 m. patvirtintuose Lietuvos bibliotekų fondo nuostatuose [15]: „komplektuoja universalios tematikos dokumentų fondus, aktualius moksliniams tyrimams; papildomai komplektuojant pirmenybė teikiama gamtos ir tikslųjų mokslų tematikos dokumentams“. LMAVB veiklos nuostatuose [45; 47] komplektavimo turinys pagal mokslo šakas griežtai neapibrėžtas, tačiau išskirtos 3 pagrindinės komplektavimo kryptys: kaupti Lietuvoje bei užsienyje spausdintine ir skaitmenine forma leidžiamus įvairių mokslo šakų leidinius, atitinkančius Bibliotekos veiklos profilį; tradicinius rinkinius, anksčiau lėmusius Bibliotekos specializaciją, t. y. komplektuoti medžiagą, susijusią su

12 Ryškus pavyzdys – ir ne vienintelis, – kad K. Donelaičiui skirta LMAVB parodos „Metų ratas“ informacija pasinaudojo Vokietijos leidėjai. Žr. leidinį [64].

13 Daugiau žr.: <https://hilfe.onleihe.de/>.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Vilniaus krašto, kaimyninių šalių – Baltarusijos, Lenkijos, Rusijos, Ukrainos – istorija; Lietuvos mokslų akademijos narių, mokslo ir kultūros darbuotojų rankraštinių palikimą, jų asmeninius archyvus. Toks LMAVB komplektavimo profilis ir prioritetai susidarė istoriškai.

LMAVB nuosekliai laikomasi ilgamečių tradicijų bei skaitytojų (mokslininkų) poreikių. Kaupiant Bibliotekos informacijos išteklių fondą, nuolat paisoma šių parametru: teminio (pagal mokslo kryptis, kurios nusistovėjo tiek istoriškai, tiek atliepian aptarnaujamų skaitytojų poreikius); rūšinio (komplektuojami spaudiniai, rankraščiai, vaizdiniai, elektroniniai, mikrodokumentai); tipologinio (moksliniai, mokomieji, direktyviniai, informaciniai, grožiniai ir kt. dokumentai); kalbinio (lietuvių ir užsienio (dažniausiai anglų, lenkų, vokiečių, prancūzų, rusų ir kt. kalbų)); geografinio bei retrospektyviojo. Siekiant išlaikyti fondo universalumą ir išsamumą, kompleksiskumą, LMAVB vykdomas retrospektyvusis ir einamasis fondo komplektavimas. Retrospektyviai kaupiami lituanikos raštijos paminklai; jų skaitmeninės kopijos; mokslo istorijos dokumentai ir jų tyrimai. Einamuoju komplektavimu siekiama sukaupti lituanikos tyrimų leidinius, išėjusius užsienyje; taip pat kaupiami užsienyje leidžiami Lietuvos mokslui aktualūs humanitarinių, socialinių, gamtos ir tikslųjų mokslų dokumentai. Pagal finansines galimybes Biblioteka įsigyja naujausios užsienyje išleistos mokslinės literatūros, kurios nėra kitose Lietuvos bibliotekose. Tad kai kurių fizinių (fizikos, chemijos, biochemijos, geologijos, geografijos, paleontologijos) ir biomedicinos (biologijos, botanikos, ekologijos ir aplinkotyros), taip pat humanitarinių ir socialinių (filologijos, istorijos, komunikacijos ir informacijos) mokslo sričių išteklių komplektavimas derinamas su VU bibliotekos fondais, tačiau kreipiamas išskirtinis dėmesys į aptarnaujamų mokslo institutų mokslininkų poreikius bei jų darbų kryptis, taip pat Bibliotekoje atliekamus spaudos ir knygos kultūros, mokslo istorijos tyrimus. Prie VU prijungus Biochemijos, Matematikos ir informatikos institutus, LMAVB jiems reikalingų išteklių nebe-komplektuoja. Prioritetu nelaikomi žemės ūkio, technologijos mokslų krypties dokumentai. Biotechnologijų, medicinos ir sveikatos temų dokumentai kaupiami fragmentiškai. Rankraščių skyriaus fonde komplektuojami Lietuvos mokslininkų ir meno, visuomenės veikėjų asmeniniai archyvai ir kolekcijos, išėvijos fondai. Pirmenybė teikiama LMA narių archyvams, LDK teritorijoje sukurtiems, Lietuvos (plačiąja istorine prasme) bei viso Rytų Europos regiono istorijai svarbiems dokumentams.

Komplektuojamų išteklių apimties, turinio bei sudėties klausimus sprendžia LMAVB Komplektavimo komisija, sudaryta iš atskiras informacijos išteklių fondo dalis prižiūrinčių asmenų. Einamojo komplektavimo derinimas su aptarnaujamų institutų mokslininkais ir kitų institucijų bibliotekų ištekliais leidžia išvengti mokslinės literatūros dubletiško Lietuvos mastu. Todėl institucijos informacijos išteklių fondas skiriasi nuo labiau specializuotų mokslo institutų pagal mokslo kryptis ir šakas kaupiamų dokumentų, taip pat ir nuo mokslo bei studijų institucijose kaupiamos literatūros. Tai laikytina LMAVB informacijos išteklių fondo stiprybe.

4. Bibliotekos fondo komplektavimo koordinavimas ir kooperavimas. Lietuvos bibliotekų fondo komplektavimo koordinavimo ir kooperavimo veiklos skyla į du lygmenis. Pirmasis – mokslinių bibliotekų tinklo lygmuo, apimantis LMAVB ir mokslo institutų, universitetų bibliotekų veiklą. Antrasis – visos Lietuvos bibliotekų lygmuo, apimantis jų fondo komplektavimą ir kooperavimą.

Visos mokslinės bibliotekos, stokodamos lėšų fondų komplektavimui, įvairiais būdais ir priemonėmis veiklą geranoriškai koordinuoja ir dalijasi. Geriausiai žinomas pavyzdys – tai jau minėtas prenumeruojamų mokslinių DB pirkimas, koordinuojamas ir administruojamas

LMBA. Kitas mokslinių bibliotekų komplektavimo kooperavimui ir koordinavimui reiškinys – informacijos išteklių prieigos pateikimas per vieningus Lietuvos akademinės elektroninės bibliotekos vartus, kai virtualiu būdu tarsi sukuriama bendra kolekcija [24, 101; 36]. Turtinant išteklių fondus, LMAVB ir mokslo institutų bibliotekos bendros institucijų veiklos sutarčių pagrindu sėkmingai naudoja tarpusavio mainus: keičiamasi jų leidžiama moksline produkcija, susitarimo būdu perduodami skaitytojams reikalingi dubletiniai egzemplioriai. Perkant užsienyje leistą mokslinę literatūrą, taip pat stengiamasi nedubliuoti mokslo leidinius ir periodiką. Bendradarbiavimu galima laikyti ir palyginti naują paslaugą – pavienių straipsnių iš mokamų DB užsakymą per tarpbibliotekinį abonementą. Tokiu būdu bandoma spręsti trūkstamos prieigos prie mokamų mokslo informacijos išteklių klausimą.

Tačiau kasdienėje praktikoje kylančios problemos ir jų sprendimo būdai užsienio šalyse verčia mąstyti apie siūlymus bendram Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo komplektavimo koordinavimui ir kooperavimui. Pirmas siūlymas yra stambiausioms, pajėgiausioms institucijoms komplektuoti visai šaliai reikalingas temines informacinių šaltinių (ypač leistų užsienyje) kolekcijas, pavyzdžiui, teisės, medicinos, technikos ir pan. Geriausias tokios veiklos pavyzdys – Vokietijos bibliotekų sistema [53, 116–117]. Stambiausios valstybinės bibliotekos yra įpareigos kaupti aukščiausios mokslinės kokybės išteklius, išleistus užsienyje ir aktualius šalies mokslininkams. Pavyzdžiui, Tryro universiteto biblioteka kaupia psichologijos kolekciją, Berlyno valstybinė biblioteka – Rytų Azijos literatūrą, Getingeno universiteto biblioteka – angliškos literatūros kolekciją ir pan. Strategiškai pasidalyti komplektavimo kryptis siūlo ir Harvardo, Jeilio universitetų specialistai JAV. Tokį modelį, pasirinkus aktualiausias mokslo kryptis, būtų galima taikyti ir Lietuvoje. Juolab, kad panašus modelis Lietuvoje buvo taikytas sovietiniais metais, kai valstybė finansavo mokslinės literatūros, paskirstytos tarp VU ir LMA, įsigijimą. Tokiu būdu buvo sukauptos unikalios mokslo literatūros kolekcijos.

Antrasis siūlymas siejamas su retrospektyviuoju komplektavimu, siekiant sukaupti visus lituanikos (leistus Lietuvoje ar apie Lietuvą, lietuvių autorių) leidinius. Vėl pasitelkiame Vokietijos pavyzdį [53, 119–120]. Šešios stambiausios bibliotekos kuria „Vokiškųjų spaudinių kolekciją“. Jos padalijo Vokietijos spaudos istoriją nuo 1450 m. į chronologines atkarpas šimtmečiais pagal numanomas spaudos apimtis: Bavarijos valstybinė biblioteka kaupia 1450–1600 m., Hercogo Augusto biblioteka Volfenbiutelyje – 1601–1700 m., Frankfurto miesto ir universiteto biblioteka – 1801–1870 m., Berlyno valstybinė biblioteka – 1871–1912 m. išleistas knygas, žemėlapius ir laikraščius, 1801–1945 m. muzikinius leidinius, o Vokietijos biblioteka (Frankfurte, Leipcige ir Berlyne) – laikotarpio nuo 1913 m. spaudinius. Kiekviena institucija yra atsakinga už atitinkamo laikotarpio spaudinių retrospektyvų įsigijimą, bibliografavimą ir skaitmeninimą. Visose bibliotekose kaupiamą literatūrą skaitytojai gali gauti per tarpbibliotekinį abonementą. Lietuvoje tokią koordinuotą veiklą galėtų vykdyti bent 4 bibliotekos, sukauptosios didžiausias senosios lituanikos literatūros fondus – VUB, LMAVB, KTU ir LNMMB. Tokiu būdu būtų kooperuojamos valstybės lėšos Lietuvos nacionaliniam spaudos fondui rinkti ir išsaugoti, atskiros bibliotekos nekonkuruotų tarpusavyje dėl reikšmingų leidinių įsigijimo (pavyzdžiui, aukcionuose), o bendradarbiautų jų ieškodamos. Leidiniai būtų sukaupti nustatytose vietose, o vartotojai žinotų, kur jų (ar jų kopijų) ieškoti. Valstybė tokiu būdu sukauptų išsamų lituanikos spaudinių fondą.

Apibendrinant LMAVB informacijos išteklių komplektavimo tyrimą, galima teigti, kad institucija išlaikė istoriškai susiklosčiusias komplektavimo kryptis ir prioritetus, išskirtinį dėmesį skirdama retrospekciniam lituanikos raštijos ir mokslo paveldo komplektavimui. Jausdama lėšų įsigijimams stygių, institucija naudojami visais komplektavimo būdais ir veiklos kooperavimo galimybėmis.

III. Kiti informacijos išteklių valdymo procesai ir pagrindinės problemos

1. Teisinė bazė. Valdydama sukauptus informacijos išteklius, Biblioteka vadovaujasi Lietuvos Respublikos bibliotekų, mokslo ir studijų, dokumentų ir archyvų, kilnojamųjų vertybių apsaugos, autorių teisių ir gretutinių teisių ir kitais aktualiais įstatymais, LR vyriausybės nutarimais, LR kultūros ministerijos ministro įsakymais, patvirtintais dokumentais bibliotekų srityje, LR finansų ministerijos ministro įsakymu patvirtintais dokumentais, Lietuvos vyriausiojo archyvaro įsakymu patvirtintais dokumentais, kitais įstatymais bei įstatymų įgyvendinamaisiais teisės aktais, Lietuvos ir tarptautiniais standartais bei Bibliotekos vidaus tvarkomis. Institucijos specialistai yra parengę ir vadovaujasi pagrindiniais išteklių administravimą reguliuojančiais dokumentais: „Vidaus darbo tvarkos taisyklėmis“, „Bibliotekos naudojimosi taisyklėmis“, „Dokumentų fondo apskaitos tvarkos aprašu“, „Teikiamų mokamų paslaugų įkainių sąrašu“ ir kt., yra parengę veiklai reikalingas dokumentų formas, pavyzdžiui, priėmimo-perdavimo aktus, dokumentų skolinimo, nurašymo aktus ir pan. Pastaraisiais metais itin aktualūs tapo įstatymai, reglamentuojantys teisinę asmens duomenų, autorių teisių apsaugą, daug dėmesio buvo skirta kilnojamųjų kultūros vertybių, esančių Bibliotekoje, apsaugos ir evakavimo instrukcijai.

Nors esminių reglamentuojančių dokumentų užtenka, siekiant efektyviai valdyti informacijos išteklių fondą, reikėtų pašalinti kai kuriuos teisinio reguliavimo trūkumus valstybiniu lygmeniu, esamus dokumentus pritaikyti dabarties poreikiams. Pirmiausia – terminija, sąvokos, statistika turėtų atitikti tarptautinius bibliotekų veiklai skirtus standartus, kintančią fondų valdymo aplinką.

Bibliotekos specialistų nuomone, būtina peržiūrėti privalomojo egzemplioriaus reglamentavimą dėl elektroninių dokumentų kaupimo ir privalomojo egzemplioriaus perdavimo bibliotekoms vykdymo. Atskiro teisinio reglamentavimo laukia skaitmeninio paveldo kaupimas. Rūpinantis sukaupto fondo išsaugojimu, institucija pasigenda ilgalaikės nacionalinės bibliotekų dokumentų apsaugos ir išsaugojimo strategijos, kuri apimtų restauravimą ir konservavimą, apsauginių kopijų (mikrofilmų ir skaitmeninių) gamybą, su tuo susijusių lėšų, technikos, kompetencijų poreikį.

LMAVB kasdien taiko ne tik bibliotekų, bet ir archyvų ar muziejų veiklą reglamentuojančius dokumentus. Tačiau trūksta valstybiniu lygmeniu parengtų metodinių priemonių, aprašų, rekomendacijų, lengvinančių teisinių normų įgyvendinimą. Pavyzdžiui, kaip traukti į apskaitą kilnojamąsias kultūros vertybes ir nustatyti jų finansinę vertę; kaip finansiškai tikrąja verte įvertinti seniau sukauptus dokumentus (ypač jei reikia draudimo skolinant); kaip suderinti sklaidos veiklas su nauju Bendroju asmens duomenų apsaugos reglamentu? Tad darbuotojams ir ypač jaunesiems specialistams itin pravartu būtų turėti informacijos išteklių fondo valdymo vadovą, kuriame būtų pateikti aiškūs metodiniai patarimai, kaip vykdyti visas komplektavimo veiklas, būtų pateikti reikalingų teisinių aktų išaiškinimai. Pastaraisiais metais, suaktyvėjus tarptautinių parodų rengimui, pritrūkome dokumento, užtikrinančio skolinamo / paskolinto dokumento eksponavimo ir saugojimo sąlygas. Būtina pasinaudoti tarptautine patirtimi ir Lietuvos teisei aplinkai pritaikyti kolegų jau naudojamus dokumentus [37]. Vartotojams turėtų būti sudarytos kuo palankesnės sąlygos reikalingą išteklių gauti tarpbibliotekinio abonemento būdu. Tuo tikslu būtina suderinti pašto paslaugų, maito apmokestinimo tvarkas.

Susiduriama ir su vertybinio pobūdžio problemomis, kurias išspręsti padėtų taip pat bendru sutarimu parengtos tvarkos. Pavyzdžiui, reiktų apsvastyti itin saugomų spaudinių chronologines ribas, išplečiant jas atskiroms leidinių grupėms (pavyzdžiui, kaip elgtis su jau gana retais tapusiais prieškarinio ir pokario meto leidiniais, garsių dailininkų iliustruotais spaudiniais ir pan.). Nuolat svarstomi kultūros veikėjų archyvų ir kolekcijų, kurios turi išliekamąją pažintinę vertę,

išsaugojimo *in corpore* bei itin sparčiai gausėjančių visų autografuotų egzempliorių prieskyros specialiosioms kolekcijoms klausimai. LMAVB šiuo metu vadovaujasi vidaus taisyklėmis ir nusistovėjusia praktika. Kadangi institucijoje sudėtinga tokias kolekcijas saugoti vienoje vietoje ir ypač specializuotose saugyklose, šie klausimai sprendžiami pasitelkiant informacinės sistemos teikiamas galimybes: kolekcijos kaip nedalomi rinkiniai aprašomos kataloge, aprašo laukuose nurodomas autografų autorius, įrašų pobūdis. Šie dokumentai vartotojams išduodami naudotis tik vietoje.

2. Bibliotekos fondo prieiga ir sklaida. Informacija vartotojams apie LMAVB fondų dokumentus sukaupta Bibliotekos informacinėje sistemoje (t. y. elektroniniame kataloge) ir kordelineame kataloge. Bibliotekos elektroninis katalogas pasiekiamas nuotoliniu būdu visiems vartotojams be apribojimų per institucijos interneto svetainę bei Lietuvos akademinės elektroninės bibliotekos (eLaba) paieškos portalą. Tačiau LMAVB informacinėje sistemoje atspindimi dar ne visi išteklių fondai: apytikriu skaičiavimu, 2018 m. elektroniniame kataloge skaitytojai galėjo rasti apie 50 proc. LMAVB saugomų Pagrindinio fondo išteklių, iš jų visus nuo 1996 m. išėjusius spaudinius Tad senesnių leidinių ir ypač specialiųjų kolekcijų dokumentų reikia ieškoti kortelių kataloguose. Vartotojų patogumui informacija apie suskaitmenintus dokumentus pasiekama tiesiogiai Skaitmeninio archyvo puslapyje, taip pat randama Bibliotekos elektroniniame kataloge. Kad būtų patogiau ieškoti, metaduomenys informacinėje sistemoje suskirstyti į atskiras kolekcijas: Pagrindinį fondą, Rankraščių katalogą, Literatūrą mainams ir Naujai gautas knygas. Papildomų žinių apie saugomas kolekcijas, rinkinius skaitytojas gali rasti interneto svetainės kontekstinio meniu dalyje „Fondai“. Dviem žingsniais pasirinkus elementus iš pateikto meniu sąrašo, informacijos galima ieškoti atskirų rankraščių, dovanotų asmeninių kolekcijų, senųjų retų spaudinių, atvirukų ir kitų specialiųjų kolekcijų sąrašuose su tiesiogine nuoroda į elektroninį katalogą. Informacija apie saugomus išteklius taip pat teikiama ir telefonu bei elektroniniu paštu.

Suteikiant prieigą prie informacijos apie LMAVB fondų dokumentus, yra ir neišspręstų problemų: trūksta informacijos apie išteklių fondus ir paieškos juose galimybės anglų kalba; dar didelė dalis fondo neatsispindi Bibliotekos informacinėje sistemoje. Todėl retrospektyvusis katalogavimas tapo viena iš prioritetinių bibliotekos veiklų.

LMAVB vadovaujamas nuostata, kad skaitytojui reikia ne tik padėti surasti išteklių, tačiau ir pasiūlyti, paaiškinti, kuo gali būti naudinga viena ar kita dokumentų kolekcija. Tam pasitelkiami įvairūs informacijos apie fondus sklaidos būdai: tradiciniai ir virtualioje erdvėje, socialiniuose tinkluose.

Seniausias tradicinis sklaidos būdas LMAVB – naujų knygų ekspozicija – buvo pradėtas naudoti jau 1950 metais [50, 31]. Vėliau šios parodos imtos rengti (ir rengiamos iki šiol) aptarnaujamuose mokslo institutuose. Tradiciniams sklaidos būdams priskiriamos ir rengiamos teminės dokumentų (rankraštinųjų ir spausdintųjų) stacionarios bei kilnojamosios parodos, išskirtinę vertę turinčių dokumentų ekspozicijos Bibliotekoje, kitose institucijose; dalyvavimas jungtinėse nacionalinėse ir tarptautinėse kultūros institucijų parodose; darbuotojų rengiami informaciniai leidiniai (katalogai, bibliografijos), skelbiamos rankraščių fondų apžvalgos (parengtos 234 iš 306 sutvarkytų fondų apžvalgos); saugomų dokumentų publikacijos; straipsniai mokslo, kultūros ir profesinėje spaudoje; viešos paskaitos, moksliniai pranešimai apie Bibliotekoje saugomus išskirtinius, įdomius dokumentus; ekskursijų po Biblioteką dalyvių supažindinimas su saugomais raštijos paminklais; dalyvavimas valstybinės ir krašto televizijų, Lietuvos radijo laidose.

Bibliotekos internetinėje svetainėje ir socialiniuose tinkluose darbuotojai parengia ir vartotojams skelbia apie naujai gautų leidinių ekspozicijas su knygų anotacijomis (<http://www.mab>).

lt/lt/katalogai/naujos-knygos); informaciją apie prenumeruojamas ir testuojamas duomenų bazes; virtualias temines parodas; pateikia rengiamus mokslo populiarinimo siužetus apie dokumentus ar kolekcijas. Svetainėje galima susipažinti su Bibliotekoje leidžiamų leidinių skaitmeninėmis versijomis, įgyvendintais skaitmeninimo projektais. Dar vienas sklaidos būdas – tikslinei auditorijai siunčiami pranešimai apie naujai gautus leidinius. Didžiausių problemų skelbiant informaciją apie sukauptus išteklius kyla dėl specialistų ir infrastruktūros trūkumo. Tai riboja ir skaitmeninio archyvo, elektroninių paslaugų kūrimo, ir virtualių parodų rengimo apimtis. Tinkamų šiam darbui specialistų ieškoma pačioje įstaigoje sudarant paslaugų sutartis. Infrastruktūros klausimams spręsti reikia papildomo finansavimo, nes turimą įrangą ir Bibliotekos interneto svetainę būtina atnaujinti, pritaikyti neįgaliesiems ir kilnojamiesiems įrenginiams.

3. Autorių teisės. Su autorių teisių klausimais Bibliotekoje susiduriama įvairiais atvejais: komplektuojant ir licencijuojant darbuotojų publikacijas (ar jų skaitmenines kopijas), administruojant jų panaudojimą; dovanojimo būdu įsigyjant paveldo dokumentus; vartotojų pageidavimu kuriant skaitmenines saugomų dokumentų kopijas ir reglamentuojant jų panaudą; rengiant virtualias parodas. Kai kurie iš šių atvejų valdomi, vadovaujantis Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymu (pavyzdžiui, autorių ir turtinių teisių klausimai, sudarant rankraštinių dokumentų priėmimo aktą) bei LNMMB parengtu „Skaitmeninio turinio ženklinimo žynynu ir įrankiais“ [65]. Griežtėjant autorių teisių reglamentams, kyla vis naujų klausimų: dėl informacijos apie turimus dokumentus (pavyzdžiui, padovanotų itin vertingų antikvarinių dokumentų kopijų) sklaidos; naujojo Bendrojo duomenų apsaugos reglamento dermės su saugomo turinio sklaida (pavyzdžiui, vaizdo dokumentų su asmenų vaizdais skelbimo) ir kt. Su panašiais autorių teisių klausimais susiduria ir kitos mokslo institucijų bibliotekos. Vienu iš galimų ir itin naudingų sprendimų būtų mokymai bei metodinė medžiaga bibliotekininkams apie autorių ir gretutines teises; o esant galimybei – nuolatinė teisininko, konsultuojančio bibliotekas autorių teisių klausimais, pagalba.

4. Depozitinis, Mainų ir Atsarginis fondai. Profesinėje aplinkoje vis dažniau keliamas klausimas dėl Depozitinio, Mainų ir Atsarginio fondų tikslingumo. Šių fondų kaupimą reglamentuoja LRBI IV skirsnis [48], Lietuvos bibliotekų fondo nuostatai [15] bei institucijų patvirtintos tvarkos. Jie užtikrina šių fondų komplektavimo vientisumą, kaupiant ir laikinai saugant dokumentus, skirtus mainams su Lietuvos ir užsienio bibliotekomis bei bibliotekų veiklą vykdančiomis įstaigomis; nustato dokumentų kaupimo tvarką pagrindiniams ar specialioms fondams papildyti, atnaujinti, pakeisti vartotojų prarastus ar sugadintus, susidėvėjusius dokumentų egzempliorius¹⁴.

Atsižvelgdama į veiklos poreikius, LMAVB kaupia Atsarginį ir Mainų fondus. Tarptautiniams ir vidaus mainams LMAVB Mainų fonde saugomi specialiai įsigyti, taip pat dubletiniai dokumentai. Biblioteka jį komplektuoja skirtingais būdais: pirkdama, gaudama dovanų, kaupdama savus leidinius. Atsarginiame fonde kaupiami dokumentai Bibliotekos fondams papildyti, taip pat saugomi dubletiniai ir Bibliotekai aktualūs, mokslinę ir kultūrinę vertę bei kilnojamųjų kultūros vertybių statusą turintys leidiniai. Į šį fondą įlietas ir buvęs „Geležinis“ fondas, kuria-

14 Pavyzdžiui, LLTI ir LII Atsarginius fondus komplektuoja iš savo išleistų leidinių: LLTI saugoma po 3, o LII – po 2 egzempliorius. LLTI Mainų fondą taip pat komplektuoja iš savo leidžiamų leidinių, kuriuos panaudoja mainams su Lietuvos ir užsienio mokslo institutais, aukštosiomis mokyklomis, muziejais, leidyklomis ir kitomis pagal komplektavimo profilį tinkančiomis įstaigomis.

me saugomi LMA ir LMAVB leidiniai (po 5 egz.)¹⁵. Atsarginio fondo apskaita tokia pati, kaip ir Pagrindinio fondo, bibliografiniai įrašai atsispindi Bibliotekos informacinėje sistemoje. Prireikus šie dokumentai išduodami vartotojams. Depozitinio fondo (pagal Lietuvos bibliotekų fondo nuostatų IV skyriaus 20.3 punktą) LMAVB kol kas neturi, nes mokslo institutams jo dar neprireikė. Atliekant LMAVB fondotyrą, toks fondas jau galės būti pradėtas kaupti iš gražintų į LMAVB spaudinių. Šio fondo įsteigimas Bibliotekoje, o dar geriau – nacionaliniu mastu, padėtų spręsti daug su informacijos išteklių saugojimu susijusių klausimų.

Mainų ir Atsarginis fondai svarbūs Bibliotekos veiklai: juose saugomi spaudiniai mainams, aktualūs ir vertingi dubletai, kaupiamas LMA ir LMAVB išleistų spaudinių archyvas. Būtina užtikrinti juose saugomų dokumentų aktualumą ir skaičių, siekiant racionaliai naudoti užimamus saugyklų plotus.

5. Fondo apsauga ir išsaugojimas. LMAVB fondų apsauga vykdoma laikantis reikalavimų, išdėstytų tarptautiniame standarte, skirtame informacijos išteklių saugojimui [51], vadovaujantis IFLA rekomenduojamais bibliotekų fondų apsaugos principais [25], „Senų, retų ir ypač vertingų dokumentų fondo formavimo, saugojimo ir naudojimo nuostatais“ [63], „Dokumentų saugojimo taisyklėmis“ [21] bei kitais Lietuvos vyriausiojo archyvaro patvirtintais dokumentais.

Nagrinėjamoju laikotarpiu LMAVB fondo saugojimo sąlygos patyrė permainų. 2016 m. buvo pradėta LMAVB saugyklų pastato rekonstrukcija: į laikinąsias saugyklas perkraustyta dalis Pagrindinio fondo, taip pat Mainų ir Atsarginis fondai. Specialiosios kolekcijos ir naujausi, aktualiausi informacijos ištekliai saugomi dar neatnaujintose senojo pastato patalpose.

Bibliotekoje taikomos biologinės, mechaninės, elektroninės, priešgaisrinės ir teisinės fondo apsaugos priemonės. Saugyklose nuolat ir pagal poreikį vyksta fondo valymo, dezinfekavimo darbai, imamas ir kitų būtinų prevencinių fondų priežiūros priemonių. Pagal planą nuolat rengiama fondo dalies eilės tvarkos patikra. Taip pat lyginant su kartotekomis ir topografinėmis knygomis tikrinamas kai kurių fondo dalių turinys. Per patikras nustatomi pažeisti dokumentai, kurie pagal svarbą ir vartotojų poreikius atrenkami bei perduodami tvarkyti į LMAVB Dokumentų konservavimo ir restauravimo skyrių.

Specialiųjų kolekcijų saugojimui skiriamas išskirtinis dėmesys. LMAVB saugyklose įrengta priešgaisrinė signalizacija, išorinės apsaugos signalizacija, palaikomas pastovus temperatūros ir drėgmės santykis; hidrotermometru matuojama ir nuolat fiksuojama saugyklų oro temperatūra bei santykinis drėgnumas. T. Vrublevskio (rankraščių ir retų spaudinių) skaitykloje veikia vaizdo stebėjimo sistema. Specialiųjų kolekcijų dokumentai saugomi specialiuose nerūgštinio kartono aplankuose, įdėkluose ir dėžutėse; turintys išskirtinę vertę – specialiuose seifuose. Įsigytos specialios metalinės spintos lakštiniais dokumentams (žemėlapiams, afišoms, plakatams, ražiniams) ir mikrofilmams saugoti; parengtos specialios priemonės (stoveliai, pagalvėlės) didelio formato dokumentams skaityti skaitykloje bei eksponuoti.

LMAVB skaitytojams dokumentai išduodami pagal įstaigos patvirtintas „Naudojimosi biblioteka taisykles“. Siekiant išsaugoti specialiąsias kolekcijas, vartotojams taikoma griežtesnė aptarnavimo tvarka. Skaitytojai turi užpildyti papildomą anketą; rankraščiai išduodami, parašius raštišką prašymą direktoriaus vardu ir gavus jo sutikimą; dokumentai išduodami pasirašytinai, vienu metu galima naudotis tik nustatytu jų skaičiumi. Vartotojui pateikiami tik geros fizinės būklės dokumentai; jie skaitomi tik specialioje skaitykloje; kopijuoti reikalingas atskiras leidimas; jeigu yra skaitmeninė kopija, originalas išduodamas tik išimties tvarka ir t. t.

15 Vadinamasis „Geležinis fondas“ buvo įsteigtas 1947 m. MA Prezidiumo nutarimu. Į jį ilgalaikiam saugojimui buvo padedama po 25 egzempliorius visų leidinių, išleistų su MA prieskyra. Žr. [56, 439].

Siekiant išsaugoti sukauptus dokumentus, jie restauruojami, konservuojami bei skaitmeninami. Tai atliekama pagal planą ir pasitelkiant projektus. Aptariamas laikotarpis šiame darbų bare išsiskiria pradėtais vykdyti moksliniais tyrimais istorinių technikų bei technologijų srityje, skaitmeninių bei medžiaginių tyrimo technologijų taikymu. Pavyzdžiui, 2017 m. buvo vykdomas Lietuvos kultūros tarybos remiamas projektas „Knygų įrišų kultūra XV–XVIII a. LDK teritorijoje“. Tyrimo rezultatai kaupiami duomenų bazėje, naujos žinios atskleidžiamos vartotojams ir pritaikomos restauruojant dokumentus. Po LMAVB pastatų rekonstrukcijos, įrengus naujas Restauravimo ir Skaitmeninio centrų patalpas, Bibliotekoje bus galima plėsti darbų apimtį, vykdyti edukacines, pažintines fondo išsaugojimo programas.

2015–2017 m. LMAVB buvo vykdomi nauji, tačiau informacijos išteklių fondo valdymui itin reikalingi darbai. Vadovaujantis kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos ir evakuacijos instrukcijomis [31], buvo parengtas prioritetinių specialiųjų kolekcijų vertybių, evakuotinių ištikus stichinei nelaimėi, sąrašas; apskaičiuotos evakavimui reikalingos medžiagos ir išlaidos. Bibliotekos darbuotojai aktyviai bendradarbiavo su Vilniaus apskrities priešgaisrinės gelbėjimo valdybos specialistais, rengė kilnojamųjų kultūros paveldo vertybių evakavimo ir veiksmų, kilus gaisrui, planus, aptarė esamoms saugojimo sąlygoms tinkamų priemonių įsigijimą.

Kitas darbas – saugomos kilnojamosios kultūros vertybės pradėtos įkainoti pinigine verte. Tuo tikslu institucijoje buvo parengta jau minėta saugomų dokumentų vertinimo metodika ir tvarka [46]. Šis darbas itin svarbus, skolinant kilnojamąsias kultūros vertybes kitoms užsienio ir Lietuvos institucijoms.

6. Fondotyra. Siekdami suformuoti informatyvius, atsinaujinančius patikimos informacijos išteklių fondus ir tuo pat metu kuo racionaliau juos komplektuoti, išlaikyti optimaliomis sąnaudomis, bibliotekininkai nuolat įvairiais aspektais juos tiria. Kuo didesnis sukauptas fondas, tuo jo fondotyra tampa svarbesnė. Jos tikslai ir metodai kiekvienoje įstaigoje parenkami pagal veiklų ir fondų apimtį, o tyrimų rezultatai tampa dokumentų nurašymo arba perskirstymo vidiniuose fonduose pagrindu. LMAVB fondotyros darbai (jiems priskiriamos ir patikros) vyksta nuolat ir keliomis kryptimis. Juos pagal atitinkamas užduotis atlieka fondus prižiūrintys darbuotojai bei Bibliotekos sudarytos Komplektavimo, Kilnojamųjų kultūros vertybių vertinimo komisijos, LMAVB fondų struktūros pokyčių valdymo grupė. Jų darbai derinami su Bibliotekos Mokslo taryba, konsultuojantis su atitinkamos srities mokslininkais.

Fondų patikra *de visu* pagal planą vyksta kasmet. Jos tikslas – nuolatinė fondų priežiūra, kurios metu atrenkami atnaujinti (pvz., įrišti), restauruoti būtini dokumentai, o neaktualūs arba komplektavimo profilio neatitinkantys leidiniai atrenkami nurašyti. Rankraštinių papildomai tikrina atskirų fondų dokumentų eiliškumą, saugojimo vienetų pilnumą. Bibliotekos restauratoriai vykdo kasmetinę fondų peržiūrą (pasirinkdami vieną kurią fondo dalį), siekdami įvertinti fizinę fondo būklę.

Statistinis fondo tyrimas aptariamam laikotarpiu LMAVB buvo atliekamas kelis kartus ir skirtingais tikslais. Pirmasis atliktas 2015–2016 metais, rengiantis LMAVB saugyklų pastato rekonstrukcijai. Apskaičiuota dokumentų saugojimui reikalinga vieta, išskirta naujausių ir aktualiausių, paklausiausių leidinių fondo dalis, kuri liko LMAVB pastate. Kita fondo dalis buvo pervežta į laikinąsias saugyklas. Atnaujinant saugyklas ir perskirstant fondų dalis (dėl kintančios raštijos dokumentų vertės) buvo siekiama patikslinti atskirų fondo rinkinių dydį (pavyzdžiui, XVIII a. leidinių, Konstantino Jablonskio asmeninės bibliotekos). 2017 m. statistinė analizė buvo skirta rekataloguotino fondo apimčiai įvertinti ir darbo sąnaudoms, reikalingoms informacinės sistemos aprašams sukurti (rengiantis bibliotekų informacinės sistemos atnaujinimui), numatyti.

Analitinio turinio tyrimai Bibliotekoje buvo atliekami taip pat keliais tikslais. Pirmasis atliktas 2010 m. mokslo institutuose buvusiuose Bibliotekos skyriuose. Buvo tiriamas biochemijos, chemijos, fizikos, matematikos ir informatikos mokslo kryptių išteklių dubletiškas, lyginant juos su VUB, LNMMB ir KTU fondais. Nustatyta, kad LMAVB sukaupti ištekliai nekartoja minėtų bibliotekų fondų, nes buvo kaupiami (perkami) specialiai pagal aptarnaujamų institucijų poreikius. Antrasis didelis tyrimas atliktas 2012–2016 m. ten pat, kai vyko mokslo institutų pertvarka ir tuo pat metu buvo rengiamasi saugyklų rekonstrukcijai. Nustatyta neaktuali, institutų tyrimų lauko neatitinkanti, pasikartojanti medžiaga buvo nurašyta. Mažesnės apimties analitiniai fondo tyrimai visuose skyriuose vyksta kasmet. Jais siekiama išaiškinti fondo trūkumus ir teikti siūlymus Komplektavimo skyriui dėl aktualių leidinių įsigijimo. 2017 m. pradėtas tyrimas, kuriuo darbuotojai Pagrindiniame fonde stengiasi nustatyti vertingas Lietuvos ir pasaulio knygas, kultūros istorijai svarbias kilnojamasias kultūros vertybes, galimus specialiųjų kolekcijų objektus, perkelti juos į Retų spaudinių fondą.

Dar vienas LMAVB itin svarbus analitinio tyrimo aspektas – tai Lietuvos ir lituanikos raštijos paveldo dezideratų nustatymas, sisteminis jų kartotekos pildymas ir trūkstamų dokumentų paieška ir įsigijimas tiek jų fizine (originalia), tiek skaitmenine forma.

Sociologinis informacijos išteklių tyrimas buvo atliktas 2015 metais, LMAVB steigiant Humanitarinių ir socialinių mokslų atvirų fondų skaityklą. Buvo apklausti šių mokslo sričių mokslininkai-ekspertai, nustatytos aktualiausios tyrimų kryptys ir joms reikalingi leidiniai. Tyrimo rezultatais buvo pasinaudota ir komplektuojant skaityklos fondą. Tuo pačiu tikslu aptarnaujamuose institutuose kasmet apklausiami mokslininkai, nustatomas prenumeruojamų DB reikalingumas, naudingumas, mokslinės literatūros poreikiai.

Tad didesnės ar mažesnės apimties fondotyros darbai vyksta nuolat. Itin dideli iššūkiai laukia, kuriant informacijos išteklių fondo saugojimo strategiją po saugyklų rekonstrukcijos, t. y. Pagrindinio fondo dalį vartotojams pateikiant atviruose fonduose, susisteminius pagal mokslo kryptis ir išduoties galimybes. Šia tema LMAVB bibliotekininkams ketinama rengti praktinius seminarus, perimti gerąją universitetinių bibliotekų praktiką ir įvairių jų taikomą darbo metodiką.

Išvados ir siūlymai. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka nuo 1941 metų yra neatsiejama Lietuvos mokslų akademijos, tuo pačiu ir krašto mokslo sistemos dalis. Įstatymu numatytas valstybinis finansavimas vykdomoms veikloms skiriamas per Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministeriją bei LMA. LMAVB yra Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacijos ir Lietuvos akademinės elektroninės bibliotekos (eLABa) konsorciumo narė. Informacijos išteklių fondas valdomas, vadovaujantis galiojančiais Lietuvos Respublikos įstatymais ir kitais teisės aktais, LMAVB vidinėmis tvarkomis. Sukaupto universalios informacijos išteklių fondo vertė įtvirtinta Lietuvos bibliotekų įstatymu, o vykdoma kultūrinės plėtros per mokslinius tyrimus veikla buvo ne kartą įvertinta valstybės užsakymu vykdytuose tyrimuose.

Nuo 1931 metų, kai Vrublevskių biblioteka tapo valstybine, nepaisant politinių ir mokslo sistemos pokyčių, informacijos išteklių fondas komplektuojamas, derinant valstybinius ir aptarnaujamos bendruomenės interesus. Ilgametės komplektavimo tradicijos ir pasirinkti kaupiamo turinio prioritetai, retrospektyvusis ir einamasis komplektavimas, veiklų derinimas sąlygojo, kad LMAVB sukauptas ir toliau kaupiamas informacijos išteklių fondas išsiskiria autentiškumu, informatyvumu, informaciniu patikimumu, tarpdalykiškumu, kolekcijų išsamumu ir istoriniu gyliu. Tik tvarus finansavimas fondo komplektavimui, ekspertinė ir vertė grįsta atranka (*value-based selection*) komplektuojant informacijos šaltinius, gali užtikrinti šių fondo savybių tąsą. Svarbiu polinkiu laikytinas komplektavimo specialistų siekis numatyti, nuspręsti galimus vartotojų ateities poreikius.

LMAVB sukauptas informacijos išteklių fondas yra hibridinis tiek kolekcijų prieigos, tiek laikmenų atžvilgiais. Jis sudarytas iš vietoje saugomų ir nuotolinės prieigos būdu pasiekiamų kolekcijų. Nors dėl ilgamečių komplektavimo prioritetų didesnę fondo dalį sudaro spaudiniai, pastaraisiais metais didėja elektroninių dokumentų skaičius. Be prenumeruojamų ir terminuotos prieigos duomenų bazių, didžiausią jų dalį sudaro Bibliotekoje suskaitmeninti dokumentai. Biblioteka svarsto kaupiamų dokumentų laikmenų prioritetų kaitą: ar verta ir kiek reikėtų komplektuoti skaitmeninių bei elektroninių dokumentų, ar tai leistų geriausiai panaudoti Bibliotekos saugyklas ir sumažinti saugojimo išlaidas. Nors kurį laiką buvo manoma, kad elektroniniai dokumentai taps alternatyva mažėjančiam finansavimui, jau suprasta, kad laikmenų pokytis greisia dar didesnėmis išlaidomis technologijoms ir technikai, prieigos prie tam tikrų išteklių tvarumui [59]. Tačiau būtina pasiruošti ir ateityje komplektuoti ne tik elektroninius leidinius, tačiau ir hibridinius ar tik skaitmeninius asmenų, visuomeninių organizacijų archyvus, kurti technines sąlygas šiems dokumentams kaupti ir naudoti. Suprantami ir galimi priimtų sprendimų pokyčiai: didinant laikmenų įvairovę, elektroninių dokumentų skaičių, keistųsi ir pati išteklių valdymo struktūra. Be jau kylančių technologinių saugojimo ir išsaugojimo iššūkių, būtina suvokti ir Bibliotekos vaidmens aptarnaujamoje bendruomenėje kaitą. Biblioteka iš kolekcijų kūrėjos, sudarytojos ir saugotojos virsta į turinio sklaidos tarpininke, kuri turi suteikti prieigą ne tik prie savų, bet ir komercinių produktų, trečiųjų šalių sukurtų informacijos išteklių. Tad apsisprendimą dėl kaupiamų dokumentų laikmenų pasirinkimo palengvintų naujas tyrimas, kurio tikslas būtų nustatyti, kiek vartotojai naudojami spaudiniais ir kiek jie norėtų naudotis elektroniniais leidiniais.

Bibliotekai savita tai, kad joje tradiciškai kaupiamas įvairiarūšių informacijos išteklių fondas, kurio nemažą dalį sudaro vis didesnę vertę įgyjančios specialiosios kolekcijos: rankraščiai, seni, reti spaudiniai, kartografija, fotonuotraukos ir kt. [14; 23]. Tiriamuoju laikotarpiu LMAVB specialiosios kolekcijos sparčiai augo. Jų pagrindu Bibliotekos specialistai atlieka mokslo taikmuosius tyrimus, kurių rezultatai atsispindi kuriamose originaliose duomenų bazėse. Tai svarbu keliais atžvilgiais. Pirmiausia, palyginti su kitomis institucijomis ryškėja LMAVB komplektavimo ypatybė – kurti ir kaupti vadinamąsias „vidines kolekcijas“. Antra, visuotinio skaitmeninimo, elektroninių žurnalų ir suvestinių DB (*aggregated databases*), dar vadinamo „prieigos prie visko“ [38] laikotarpiu originalūs pirminiai šaltiniai, sukurtos autentiškos duomenų bazės didina institucijos išskirtinumą ir vertę, besidominčių vietos ir užsienio skaitytojų, tyrėjų (tuo pačiu ir bibliotekų lankytojų) skaičių.

Prie fondo valdymo tradicijų ir ypatybių reikia priskirti nuolatinį Bibliotekos dėmesį einamajam ir retrospektyviajam įvairaus dokumentų pavidalo lituanikos išteklių kaupimui visais įmanomais būdais. Einamuoju komplektavimu siekiama sukaupti visus lituanikos mokslo tyrimus, o retrospektyviuoju – nustatyti ir sukaupti spausdintą Lietuvos ir lituanikos raštijos ir mokslo paveldą. Ši veikla svarbi ne tik šiandienos tyrėjams ir visuomenei, bet ir ateities kartoms. Spaudos paveldo pagrindu būtų galima sukurti skaitmeninę „Lietuvos knygos“ biblioteką, skatinti raštijos tyrimus.

Kaupiant įvairiarūšius informacijos išteklius LMAVB nuolat galvojama, ir kaip geriausiai panaudoti bibliotekų saugyklas bei sumažinti saugojimo išlaidas. Tuo tikslu nuolat vykdomi fondotyros tyrimai, komplektuojant išteklius, koordinuojamos veiklos su kitomis mokslinėmis bibliotekomis. Sukauptam informacijos išteklių fondo turiniui atskleisti Biblioteka pasitelkia tradicinius, ilgametės praktikos patvirtintus (parodas, informaciją apie naujus leidinius ir kt.), taip pat naujus, virtualiai erdvei ir nutolusiam vartotojui pritaikytus būdus.

Tradiciškai LMAVB informacijos ištekliai naudojami ne tik bendradarbiavimo sutartimis susietų mokslo institucijų vykdomiems, tačiau ir tarpdisciplininiais kitų Lietuvos ir užsienio

mokslo, atminties institucijų tyrimams, todėl Biblioteka aptarnauja mokslininkus, kultūros darbuotojus, studentus bei visus gyventojus iš Lietuvos ir užsienio. Pokytis virtualių paslaugų link sudaro galimybę Bibliotekoje sukauptais turtais naudotis ir emigracijoje gyvenantiems, studijuojantiems bei kuriantiems lietuvių bendruomenių nariams. Ryškėja nauja aptarnavimo ištekliais tendencija: reikia ne tik padėti vartotojui rasti reikalingus informacijos išteklius, tačiau ir pasiūlyti, kam jie dar galėtų būti naudingi. Informacijos išteklių specialistai turi padėti aptarnaujamai bendruomenei susigaudyti, suvokti sukauptos informacijos įvairovę ir sudėtingumą.

LMAVB, valstybinės reikšmės biblioteka, valdydama informacijos išteklių fondą, tradiciškai vykdo du vaidmenis: aprūpina informacija ir taip tenkina mokslo, kultūros bendruomenės poreikius, o kartu siekia išsaugoti šią informaciją. Dėl kylančių kaštų bibliotekoms vis labiau taikantis prie vartotojų poreikių tenkinimo, vis didesniu iššūkiu tampa palaikyti ir išsaugoti sukaupto fondo informacinį išsamumą, aktualumą ateities kartoms. Nors Bibliotekos veikla finansuojama iš valstybės biudžeto, tačiau tikslinio finansavimo komplektavimui, kaip viešųjų bibliotekų tinklui priklausančios įstaigos, ji negauna. Ribotas finansavimas, pagrindiniais naujų dokumentų įsigijimo būdais tapę mainai ir dovanos yra priežastys, lėmusios menką fondo augimą aptariamuoju laikotarpiu, o tai taip pat kelia grėsmių jo informatyvumui, turinio gyliui ir išsamumui, aktualumui bei naujumui. Nauji komplektavimo būdai, leidžiantys prieigą prie prenumeruojamų mokslinių duomenų bazių įsigyti tik terminuotam laikotarpiui, kelia grėsmę netekti jų informacijos. Kita sritis, vis labiau stokojanti lėšų – kilnojamųjų kultūros vertybių išsaugojimas (restauravimas) ir skaitmeninių dokumentų ilgalaikis saugojimas bei prieigos plėtra. Nėra užtikrintas ir techninis bei technologinis pasirengimas kaupti skaitmeninį paveldą (pavyzdžiui, mokslininkų skaitmeninius archyvus ir pan.). Šias problemas galima išspręsti tik valstybei skiriant tikslines, tvarias lėšas mokslinėms bibliotekoms finansuoti.

Be minėto lėšų trūkumo, labai aštria problema tampa specialistų klausimas. Bibliotekose vis dažniau ima dirbti žmonės, neturintys specialaus profesinio parengimo. Jiems parengti įstaigoje eikvojamas specialistų darbo laikas. Itin maži atlyginimai neskatina jaunų specialistų, jie dažnai palieka darbą Bibliotekoje. Bibliotekoms vis labiau keičiantis iš kolekcijų saugotojų į turinio sklaidos tarpininkes, būtina rūpintis naujomis darbuotojų kvalifikacijomis. Šias problemas būtų galima spręsti, rengiant mokslinių bibliotekų darbuotojų kvalifikacijos kėlimo, profesinius mokymus.

Išnagrinėta informacijos išteklių fondo būklė ir kaitos tendencijos 2008–2017 metais, aptartos jo valdymo tradicijos ir nustatytos ypatybės leidžia teigti, kad LMAVB fondai atitinka mokslinei tyrimų bibliotekai keliamus kriterijus. Siekiant ir toliau kaupti visaverčius, laikmečio dvasią atitinkančius fondus bei protingai išnaudoti skiriamą valstybės finansavimą, Bibliotekoje turėtų būti parengta fondų komplektavimo strategija, deranti su valstybine išteklių formavimo politika.

LITERATŪRA

1. *ALA glossary of library and information science* [interaktyvus]. By Heartsill Young, Terry Belanger. Chicago: American Library Association, 1983 [žiūrėta 2020-07-22]. Interneto prieiga: <https://archive.org/details/alaglossaryoflibooyoun/page/n9/mode/2up?q=research+library>.
2. ALEXANDROV, Georgi. Transformation of digital deposit in terms of legislation and public access. *Knygotyra*, 2018, t. 70, p. 136–153. ISSN 0204-2061.
3. ANDERSON, Rick. Can't buy us love: the declining importance of library books and the rising importance of special collections. In: *Ithaka S+R* [interaktyvus]. 2013-08-01 [žiūrėta 2020-06-04]. Interneto prieiga: <https://doi.org/10.18665/sr.24613>.
4. ATKOČIŪNIENĖ, Zenona. Informacijos išteklių samprata. In: *Bibliotekininkystės ir informacijos studijų vadovas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 421–435. ISBN 978-9955-33-496-5.
5. *Aukciono ARS VIA nuostatai* [interaktyvus] [žiūrėta 2018-08-14]. Interneto prieiga: <https://arsvia.lt/demo/aukciono-nuostatai/>.
6. BALKELIS, Tomas. Mokslinė biblioteka: dabartis ir ateities vizija mokslininko akimis: (pranešimas dešimtajai INFOBALT konferencijai, Vilnius, 2008). In: *CORE: The world's largest collection of open access research papers* [interaktyvus] [žiūrėta 2020-06-05]. Interneto prieiga: <https://core.ac.uk/download/pdf/11889238.pdf>.
7. *Bibliotekininkystės ir informacijos studijų vadovas*. Sudarė Audronė Glosienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009. 700 p. ISBN 978-9955-33-496-5.
8. BLIŪDŽIUVIENĖ, Nijolė. Nacionalinės bibliografijos ištekliai kaip šalies dokumentinio paveldo liudijimas. *Knygotyra*, 2017, t. 78, p. 237–252. ISSN 0204-2061.
9. Collecting levels: 4. Research level. In: *The Library of Congress: Cataloging, Acquisitions* [interaktyvus]. 2015 [žiūrėta 2018-07-12]. Interneto prieiga: <https://www.loc.gov/acq/devpol/cpc.html>.
10. CORRALL, Sheila. The concept of collection development in the digital world. In: *Collection development in the digital age* [interaktyvus]. Edited by Maggie Fieldhouse, Audrey Marshal. [London]: Facet, 2011, p. 3–24 [žiūrėta 2020-08-17]. ISBN 978-1-85604-746-3. Interneto prieiga: doi: 10.29085/9781856048972.003.
11. CORRALL, Sheila, ROBERTS, Angharad. Collection as thing, process, and access: Two proposed models. In: *Digital Collection Contexts: Intellectual and Organizational Functions at Scale*, 04 March 2014, Berlin, Germany [interaktyvus]. 2014, p. 40–43 [žiūrėta 2020-07-24]. Interneto prieiga: <http://d-scholarship-dev.library.pitt.edu/22015/>.
12. CORRALL, Sheila, ROBERTS, Angharad. Information resource development and „collection“ in the digital age: conceptual frameworks and new definitions for the network world. In: *Libraries in the Digital Age (LIDA)* [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2020-06-08]. Interneto prieiga: https://www.researchgate.net/publication/282261545_Information_resource_development_and_collection_in_the_digital_age_Conceptual_frameworks_and_new_definitions_for_the_network_world.
13. DEMPSEY, Lorcan. A new information management landscape: from outside-in to inside-out. In: *New roles for the road ahead: essays commissioned for ACRL's 75th anniversary* [interaktyvus]. By Steven Bell, Lorcan Dempsey, and Barbara Fister. 2015 [žiūrėta 2020-04-06]. Interneto prieiga: https://acrl.ala.org/newroles/?page_id=255.
14. DEMPSEY, Lorcan, MALPAS, Constance, LAVOIE, Brian. Collection directions: the evolution of library collections and collecting. *Portal: Libraries and the academy* [interaktyvus]. 2014, vol. 14 no. 3, p. 393–423 [žiūrėta 2020-06-04]. Interneto prieiga: <https://doi.org/10.1353/pla.2014.0013>. OCLC research preprint: <https://doi.org/10.25333/tw3v-xb93>.
15. *Dėl Lietuvos bibliotekų fondo nuostatų patvirtinimo*: Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymas nr. IV-670 [interaktyvus]. Vilnius, 2006 [žiūrėta 2018-06-04]. Interneto prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.289116>.
16. *Dėl dokumentų privalomųjų egzempliorių skaičiaus ir jų perdavimo bibliotekoms*: Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. lapkričio 22 d. nutarimas nr. 1389 [interaktyvus]. Vilnius, 2018 [žiūrėta 2018-02-15]. Interneto prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.32971/asr>.

17. *Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. lapkričio 22 d. nutarimo nr. 1389 „Dėl dokumentų privalomųjų egzempliorių skaičiaus ir jų perdavimo bibliotekoms“ pakeitimo*: Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. birželio 8 d. nutarimas nr. 590 [interaktyvus]. Vilnius, 2016 [žiūrėta 2018-02-15]. Interneto prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/ab986fo12fo311e6a222bocd86c2adfc?jfwid=n3s633g51>.
18. *Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. lapkričio 22 d. nutarimo nr. 1389 „Dėl dokumentų privalomųjų egzempliorių skaičiaus ir jų perdavimo bibliotekoms“ pakeitimo*: Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2017 m. gruodžio 6 d. nutarimas nr. 999 [interaktyvus]. Vilnius, 2017 [žiūrėta 2018-02-15]. Interneto prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/13c41881dbed11e782d4fd2c44cc67af>.
19. *Dėl Valstybės mokslinių tyrimų įstaigų, susijusių su integruotų mokslo, studijų ir verslo centrų (slėnių) plėtra, tinklo pertvarkos plano patvirtinimo*: Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. spalio 1 d. nutarimas nr. 989 [interaktyvus]. Vilnius, 2008 [žiūrėta 2018-07-13]. Interneto prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.328342?jfwid=2r1mpvmm>.
20. *Digital legal deposit: an IPA special report*, 24th July 2014 [interaktyvus]. International Publishers Assosiation. 2014 [žiūrėta 2018-08-14]. Interneto prieiga: <https://fminvestigation.files.wordpress.com/2012/02/dld.pdf>.
21. *Dokumentų saugojimo taisyklės*: Lietuvos vyriausiojo archyvaro 2011 m. gruodžio 28 d. įsakymas nr. V-157 [interaktyvus]. Vilnius, 2012 [žiūrėta 2018-05-07]. Interneto prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.416431/bxRuNlIOjt?jfwid=-1msvzdywc>.
22. GAILEVIČIENĖ, Šeina. Tyrimų objektas – fondai. *Bibliotekų darbas*, 1975, nr. 5, p. 16–17. ISSN 0868-8826.
23. HYRY, Tom. Convergence or collision? Archival appraisal and the expanded role of special collections in the research library. Paper delivered at The Transformation of Academic Library Collecting: a symposium inspired by Dan C. Hazen, October 21, 2016. In: *DASH: Digital Access to Scholarship at Harvard* [interaktyvus]. 2016 [žiūrėta 2020-07-24]. 11 p. Interneto prieiga: https://projects.iq.harvard.edu/files/hazen/files/convergence_or_collision_hyry.pdf.
24. HORAVA, Tony, LEVINE-CLARK, Michael. Current trends in collection development practices and policies. *Collection building* [interaktyvus]. 2016, vol. 35, no. 4, p. 97–102 [žiūrėta 2020-06-04]. Interneto prieiga: doi: 10.1108/CB-09-2016-0025.
25. *IFLA principles for the care and handling of library material* [interaktyvus]. Compiled and edited by Edward P. Adcock. Paris: IFLA PAC; Washington: CLIR, 1998 [žiūrėta 2018-05-15]. 72 p. (International preservation issues, no. 1). Interneto prieiga: <https://www.ifla.org/files/assets/pac/ipi/ipi1-en.pdf>.
26. IVAŠKEVIČIENĖ, Genovaitė. *Bibliotekos dokumentų fondo organizavimas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2014. 106 p. ISBN 978-609-405-090-9.
27. IVAŠKEVIČIENĖ, Genovaitė. *Bibliotekos fondas*: organizavimas, analizė, vertinimas. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2001. 75 p. ISBN 9986-530-88-1.
28. JANAŲVIČIENĖ, Daiva. Sukurta Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo valdymo koncepcija. *Tarp knygų*, 2019, nr. 2, p. 15–17. ISSN 0868-8826.
29. JASKONIENĖ, Dalia. Bibliotekų statistika ir veiklos rodikliai. In: *Biblioteka*: teorijos ir praktikos pradžios. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2005, sąs. 3, Vadybos pradžios. Raštvedyba. Statistika ir veiklos rodikliai. Mokslo tiriamoji ir metodinė veikla, p. 196–225. ISBN 9955-541-47-4.
30. JASKONIENĖ, Dalia. Savivaldybių pagrindinių viešųjų bibliotekų veiklos tyrimas taikant BIX (Bibliotheksindex) metodiką. In: *Bibliotekų tyrimai Lietuvoje*: mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2015, t. 1, p. 181–268. ISBN 978-609-405-112-8.
31. *Kilnojamųjų kultūros vertybių, esančių muziejuose, bibliotekose, archyvuose ir kultūros pastatuose, apsaugos ir evakuavimo instrukcija*: Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2007 m. liepos 18 d. įsakymas nr. IV-500 [interaktyvus]. Vilnius, 2007 [žiūrėta 2018-05-07]. Interneto prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.302283?jfwid=-15uh8yeic>.
32. *Kilnojamųjų kultūros vertybių ir antikvarinių daiktų išvežimo iš Lietuvos Respublikos taisyklės*: Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. lapkričio 9 d. nutarimas nr. 1424 [interaktyvus]. Vilnius, 2004 [žiū-

- rėta 2018-05-07]. Interneto prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.245034?jfwid=-19fl7qch3u>.
33. KNOCHE, Michael. Die Forschungsbibliothek. *Bibliothek Forschung und Praxis*. 1993, vol. 17, iss. 3, p. 291–300. ISSN 0341-4183. Online ISSN 1865-7648. Interneto prieiga: <https://doi.org/10.1515/bfup.1993.17.3.291>.
  34. KRIVIENĖ, Irena, PETRAUSKIENĖ, Žibutė. Tradiciniai ir elektroniniai informacijos šaltiniai Vilniaus universiteto bibliotekoje: už ir prieš. *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis*, 2004, [t.] 2004, p. 29–44. ISSN 1822-3699.
  35. KUTIŠČEVA, Laima, IVAŠKEVIČIENĖ, Genovaitė. Savivaldybių viešųjų bibliotekų sistema. *Tarp knygų*, 2018, nr. 3, p. 15–17. ISSN 0868-8826.
  36. LAVOIE, Brian, DEMPSEY, Lorcan, MALPAS, Constance. Reflections on collective collections. *College & research libraries* [interaktyvus]. 2020, vol. 81, no. 6 [žiūrėta 2020-08-21]. Interneto prieiga: <https://doi.org/10.25333/t51w-b252>.
  37. *Lending to Europe: recommendations on collection mobility for European museums* [interaktyvus]. A report produced by an independent group of experts, set up by Council resolution 13839/04: Ronald de Leeuw (chair), et al. Rotterdam: Tripiti, 2005 [žiūrėta 2020-06-11]. 88 p. Interneto prieiga: https://www.muziejai.lt/ImagesNew/LENDINGTOEUROPE_PDF_051105.pdf.
  38. LEVINE-CLARK, Michael. Access to everything: building the future academic library collection. *Portal: Libraries and the academy* [interaktyvus]. 2014, vol. 14, no. 3, Imagining the future of academic libraries [žiūrėta 2020-06-08]. Online ISSN 1530-7131. Interneto prieiga: doi: 10.1353/pla.2014.0015.
  39. LEVINE-CLARK, Michael. Imagining the future academic library collection. *Collection management* [interaktyvus]. 2019, vol. 44, no. 2–4, p. 87–94 [žiūrėta 2020-06-04]. Online ISSN 1545-2549. Interneto prieiga: doi: 10.1080/01462679.2019.1610680.
  40. *Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių valdymo koncepcija* [interaktyvus]. Parengė Daiva Janavičienė, et al. Vilnius, 2018 [žiūrėta 2020-04-15]. 117 lap. Interneto prieiga: https://lrkm.lrv.lt/uploads/lrkm/documents/files/IIF_valdymo_koncepcija.pdf.
  41. *Lietuvos mokslo ir studijų ateities vizija: Moksloji Lietuva 2030* [interaktyvus]. Vilnius: Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras, [2011] [žiūrėta 2020-08-17]. Interneto prieiga: https://strata.gov.lt/images/documents/analize/trumprasciai/2011/moksloji_lietuva_2030.pdf.
  42. *Lietuvos mokslo, studijų ir inovacijų būklės apžvalga*. Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras; parengė: Žemyna Pauliukaitė-Gečienė, et al. [Vilnius]: Araneum, 2017. 150 p. ISSN 2424-5674. Interneto prieiga: <https://strata.gov.lt/images/leidiniai/Bukle-2017.pdf>.
  43. *Lietuvos mokslo, studijų ir inovacijų būklės apžvalga*. Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras; parengė: Tadas Juknevičius, et al. [Vilnius]: Araneum, 2018. 178 p. ISSN 2538-8614. Interneto prieiga: <http://mosta.lt/images/tyrimai/bukle-2018-web.pdf>.
  44. *Lietuvos mokslų akademijos biblioteka: paveldas ir raida, 1557–2007*: bibliografijos rodyklė. Sudarė Elena Stasiukaitienė. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 2009. 426 p. ISBN 978-9986-08-047-3.
  45. *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos nuostatai*: Lietuvos mokslų akademijos prezidento 2009 m. lapkričio 24 d. nutarimas nr. 54. Vilnius, 2009. Saugoma institucijos veiklos dokumentų archyve.
  46. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomų dokumentų įkainojimo tvarka ir metodika*: LMAVB direktoriaus 2017 m. rugsėjo 22 d. įsakymas nr. V-42. Vilnius, 2017. Saugoma institucijos veiklos dokumentų archyve.
  47. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos nuostatai*: Lietuvos mokslų akademijos prezidento 2020 m. vasario 6 d. įsakymas nr. 15/20-T [interaktyvus]. Vilnius, 2020 [žiūrėta 2020-07-19]. Interneto prieiga: http://www.mab.lt/assets/files/dokumentai/oficialus/Bibliotekos_nuostatai.pdf.
  48. Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas nr. I-920. *Valstybės žinios*, 1995, nr. 51-1245. ISSN 1392-4559. Interneto prieiga: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalActEditions/TAR.5A04D7CC7EF6?faces-redirect=true>.
  49. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas nr. XI-242. *Valstybės žinios*, 2009, nr. 54-2140. ISSN 1392-4559. Interneto prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.343430/RRMAFDhYB>.

50. *Lietuvos TSR mokslų akademijos Centrinė biblioteka*. Sudarė Adolfas Ivaškevičius. Vilnius: Laikraščių ir žurnalų leidykla, 1959. 82 p.
51. LST ISO 11799:2015. *Informacija ir dokumentavimas. Dokumentų laikymo reikalavimai, skirti archyvų ir bibliotekų medžiagai* (tapatus ISO 11799:2015). Vilnius: Lietuvos standartizacijos departamentas, 2017. V, 13 p.
52. LST ISO 2789:2013. *Informacija ir dokumentavimas. Tarptautinė bibliotekų statistika* (tapatus ISO 2789:2013). Vilnius: Lietuvos standartizacijos departamentas, 2015. V, 72 p.
53. LUX, Claudia. The German library system structure and new development. *IFLA journal* [interaktyvus]. 2003, vol. 29, iss. 2, p. 113–128 [žiūrėta 2018-05-17]. Interneto prieiga: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/034003520302900203>.
54. MANŽUCH, Zinaida. Kokia turi būti šiuolaikiška Lietuvos mokslinė biblioteka? In: *Rock&Roll bibliotekininkas* [interaktyvus]. 2009-09-10 [žiūrėta 2020-07-22]. Interneto prieiga: <http://bukbibliotekininku.blogspot.com/2009/09/kokia-turi-buti-siuolaikine-moksline.html>.
55. MANŽUCH, Zinaida, MACEVIČIŪTĖ, Elena, ADOMAVIČIUS, Benas. *Lietuvos valstybinės reikšmės ir apskričių viešųjų bibliotekų plėtos veiksnių ir tendencijų analizė* [interaktyvus]. Vilnius, 2012 [žiūrėta 2017-10-24]. Interneto prieiga: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2012_Biblioteku_veiksniu_ir_tendenciju_analize.pdf.
56. MARCINKEVIČIUS, Juozas. Centrinė biblioteka. In: *Lietuvos TSR mokslų akademija XXV*. Vilnius, 1967, p. 433–452.
57. NARBUTAS, Sigitas. Bibliotekos kelias: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 1912–2012. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*, 2015, [t.] 2011/2012. Vilnius, 2015, p. 15–40. ISSN 1648-9772.
58. *ODLIS: Online Dictionary for Library and Information Science* [interaktyvus]. By Joan M. Reitz. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2010 [žiūrėta 2020-06-15]. Interneto prieiga: https://products.abc-clio.com/ODLIS/odlis_r.aspx.
59. PEČELIŪNAITĖ, Angelė. Debesijos technologijos bibliotekoje. *Bibliotheca Litwana*. 2014, t. 3, Sugrąžinta praeitis, p. 94–112. ISSN 2424-3477. Interneto prieiga: <https://doi.org/10.15388/BiblLita.2014.3.15563>.
60. PROKOPČIK, Marija, RUDŽIONIENĖ, Jurgita. Akademinių bibliotekų veiklos vertinimas kaip kokybinių pokyčių valdymo priemonė: informacijos išteklių vertinimo bandymas Vilniaus universiteto bibliotekoje. *Tiltai* [interaktyvus]. 2013, vol. 62, nr. 1, p. 87–103 [žiūrėta 2020-06-11]. ISSN 2351-6569. Interneto prieiga: <http://journals.ku.lt/index.php/tiltai/article/view/446>.
61. PROKOPČIK, Marija, VARNAUSKIENĖ, Elona. Vilniaus universiteto bibliotekos informacijos išteklių vadyba: 2010–2014 m. *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis*, 2015, [t.] 2015, p. 27–43. ISSN 1822-3699.
62. RAYNARD, Melissa. Understanding academic e-books through the diffusion of innovations theory as a basis for developing effective marketing and educational strategies. *The journal of academic librarianship* [interaktyvus]. 2017, vol. 43, iss. 1, p. 82–86 [žiūrėta 2020-06-11]. ISSN 0099-1333. Interneto prieiga: <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2016.08.011>.
63. *Senų, retų ir ypač vertingų dokumentų fondo formavimo, saugojimo ir naudojimo nuostatai*: Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2016 m. lapkričio 24 d. įsakymas nr. ĮV-908 [interaktyvus]. Vilnius, 2016. Interneto prieiga: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/6c34cfb0b23511e6aae49cob9525cbbb>.
64. SCHOENBORN, Ulrich. *Kristijonas Donelaitis (1714–1780): zwischen Theologie und Poesie*. Norderstedt: GRIN Verlag, 2014. 236 p. ISBN 978-3-656-64678-5.
65. *Skaitmeninio turinio ženklinimo žinynas ir įrankiai* [interaktyvus] [žiūrėta 2020-08-27]. Interneto prieiga: <https://cc.lnb.lt/>.
66. SLAVĖNAS, Paulius. Gamtos mokslų ir technikos istorijos darbai Tarybų Lietuvoje ir jų problematikos klausimai. In: *Iš mokslų istorijos Lietuvoje*, 1960, [t.] 1, p. 5–33.
67. WILDERS, Coen. Predicting the role of library bookshelves in 2025. *The journal of academic librarianship* [interaktyvus]. 2017, vol. 43, iss. 5, p. 384–391 [žiūrėta 2020-06-11]. ISSN 0099-1333. Interneto prieiga: <http://dx.doi.org/10.1016/j.acalib.2017.06.019>.

RIMA CICĖNIENĖ

Collection management in the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences: traditions, features, problems and perspectives

Summary

The Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences (LMAVB or WLLAS) has been providing information resources to the cultural and scientific community of Lithuania for more than a century. Such topics as the relevance of information resources amassed by libraries to cultural, scientific and educational needs of society, and effective resource management often discussed in scientific and professional literature. In 2017–2018, a study of effectiveness of collection management in Lithuanian libraries was carried out by a decree of the Ministry of Culture of the Republic of Lithuania. Information accumulated during its second stage (March–August 2018) made it possible to take a more in-depth look at the collections amassed in LMAVB and became the basis for the present article. The article aims to evaluate the state of the management of information resources in LMAVB, to determine the already-developed traditions and specifics in this area, to identify arising problems and to propose ways of their solution, and at the same time to envision the perspectives in the collection management, in the formation of a target audience of readers (users).

Researchers directly connect the issues of collection development and management of information resources in a library to the type of the library. Therefore, the article first and foremost discusses the place of LMAVB in the Lithuanian library system and how LMAVB corresponds to the concept of scientific library in the international environment. In international literature, the name of scientific or research library is often given to libraries of scientific and educational institutions, sometimes to national libraries. All these definitions infer that essential traits of a research library are possession of comprehensive, authentic, quality collections of information resources and provision of reader services carried out on the basis of these collections. The present article seeks to determine whether the collections of the Wroblewski Library answer these criteria. It was written using the insights expressed by M. Levine-Clark, T. Horava, Sh. Corral, L. Dempsey, T. Hyry, R. Anderson and others.

In the preparation of this article, the plan to analyze data by separate areas and objects of information resources management, used in the study of effectiveness of collection management in Lithuanian libraries, was adapted narrowing down and regrouping selected management areas. Only the quantitative and qualitative data collected in 2008–2017 according to the guidelines prepared by the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania and used in the study of LMAVB's holdings were used in the present article. Such factors as the historical conditions of the formation of LMAVB's collections and changeovers in the science system of Lithuania had a great impact upon the state of the Library's holdings. Starting from 1931, the year when the Wroblewski Library became a state library, the collections of information resources have been acquired taking into account both the interests of the state and those of the reader community. Longstanding acquisition traditions, certain priorities in accumulation of content, the practice of both retrospective and current acquisitions, and coordination of activities made LMAVB's collections distinctive by their authenticity, informativeness, informational reliability, interdisciplinary content, comprehensiveness and historical depth. Since 1941, LMAVB has been an inseparable part of the Lithuanian Academy of Sciences, and therefore, of the country's scientific system. The value of LMAVB's multidiscipline resource collection has been confirmed by the Law on Libraries of the Republic of Lithuania, while the Library's efforts in cultural development (achieved via scientific research) were more than once highly evaluated by studies commissioned by the state. LMAVB as a library of state significance, managing its collections of scientific information resources, traditionally carries out two functions: provides information for the needs of cultural and scientific community, and at the same time seeks to preserve this information for future generations. Information resource collections accumulated in LMAVB are hybrid in the aspect of both access and media. LMAVB's holdings are constituted by collections, some of which are kept on-site and others are accessible by remote access. Even though a larger part of the holdings is made up by print publications because of longstanding priorities in acquisitions, the number of electronic documents has been growing over the last several years. The Library has been considering chan-

ging its priorities in acquisitions of certain media, raising the issue whether it should acquire more digital and electronic documents, and if so, how many more, and whether this change in priorities will ensure the optimal use of the repositories and reduce the costs of maintaining the stacks. The dangers of such a changeover have been taken into account (even greater costs of technologies and equipment, the problem of sustainability of access to certain resources), so changing earlier decisions remains possible (increasing the variety of media, the quantity of electronic documents, would lead to changes in the very structure of resource management; the institution would become an intermediary in dissemination of content rather than the creator, developer and keeper of collections).

Therefore, the decision on priorities in the acquisition of various media would be made easier by a new study based on users' survey which would determine how much the users wished to use electronic publications. The library has traditionally been accumulating a great variety of information resources, and a large part of its holdings comprises special collections whose importance and value is steadily increasing (manuscripts, old rare print publications, cartography, photographs, digital collections etc.) as well as original databases created on the basis of scientific research. In the time of mass digitization, electronic journals and aggregated databases, otherwise called the time of "access to everything", authentic databases created in an institution and original primary sources kept in its holdings increase the distinctiveness and value of the institution, as well as the number of its domestic and foreign readers. One of the traditions and specific traits of collection management in the Library is attention accorded to current and retrospective accumulation of Lituanica resources in all possible ways and document forms. Current acquisitions aim to accumulate all new scientific publications in this area, while the retrospective ones seek to identify and acquire printed literary and scientific heritage. These activities are important not only for today's researchers and general public, but also for future generations. Based on printed heritage, it could be feasible to create the digital library "The Lithuanian Book", which would promote research of written culture. Separately, the article addresses issues related to library collections as legal regulations, copyright, library collection studies, dissemination and preservation, challenges arising in reader services. In the conditions when libraries, due to rising costs, tend to prioritize satisfaction of readers' immediate needs over the development of collections, maintaining and preserving the comprehensiveness of accumulated collections and their relevance for future generations becomes even more challenging. While the Library's activities are funded from the state budget, LMAVB, unlike public libraries, does not receive special funding for acquisitions. Because of the limited funding, the book exchange program and donations have become the main sources of acquisitions, which resulted in poor growth of the collections over the discussed time period and could endanger the comprehensiveness, depth, and relevance of the collections. The state of the resource collections and trends in their changes in 2008–2017, the traditions and specific features of their management enable us to state that LMAVB's collections comply with the criteria set for a research library. In order to further develop valuable and relevant collections fit for a state library and rationally use the existing state funding, the Library should prepare the new strategy of acquisitions in line with the state policy of information resource development.

Keywords: Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences; research library; information resources; library collections; collection management; acquisitions; special collections; internal collections.

Įteikta 2020 m. rugsėjį